

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

4. The Collection of the Numerical Discourses -
Subcommentaries (4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

03. Subcommentary on the Book of the Threes (03. Tikanipāta-
tīkā)

1. The First Fifty (1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ)

PaliVerse

4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries

03. Subcommentary on the Book of the Threes

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Tikaṇipāta-ṭīkā

1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ

1. Bālavaggo

1. Bhayasuttavaṇṇanā

1. Tikaṇipātassa paṭhame bhayanti bhīti cetaso byadhoti āha “cittutrāso”ti. Upaddavoti antarāyo. Tassa pana vikkhepakāraṇattā vuttaṃ “anekaggatākāro”ti. Upasaggoti upasajjanaṃ, devatopapīḷādinā appaṭikāravighātāpatti. Sā pana yasmā paṭikārābhāvena vihaññamānassa kiñci kātuṃ asamatthassa osīdanakāraṇaṃ, tasmā vuttaṃ “tattha tattha lagganākāro”ti. Yathāvutte divase anāgacchantesūti vañceta āgantūṃ niyamitadivase anāgacchantesu. Dvāre aggaṃ datvāti bahi anikkhamanattāya dvāre aggaṃ datvā.

Naḷehi channapaṭicchannāti naḷehi tiṇacchadanasaṅkhepena upari chādetvā tehiyeva dārukuṭikanīyāmena paritopi chādītā. Eseva nayoti iminā tiṇehi channataṃ sesasambhārānaṃ rukkhamayatañca atidisati.

Vidhavaputteti antabhāvopalakkaṇaṃ. Te hi nippitikā avinītā asaṃyatā yaṃ kiñci kārino. Sesamettha uttānameva.

Bhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

2. Dutiye lakkhīyati bālo ayanti ñāyati etenāti lakkhaṇaṃ, kammaṃ lakkhaṇametassāti kammalakkhaṇoti āha “kāyadvārādipavattaṃ kamma”ntiādi. Apadīyanti dosā etena rakkhīyanti, lūyanti chijjanti vāti apadānaṃ, sattānaṃ sammā, micchā vā pavattappayogo. Tena sobhatīti apadānasobhanī. Tenāha “paññā nāmā”tiādi. Attano caritenevāti attano cariyāya eva. Sesamettha uttānameva.

Lakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3-4. Cintīsuttādivaṇṇanā

3-4. Tatiye etehīti duccintitacintitādīhi. Etena lakkhaṇasaddassa saraṇatthatamāha. Tānevāti lakkhaṇāni eva. Assāti bālassa. Bālo ayanti nimīyati sañjānīyati etehīti bālanimittāni. Apadānaṃ vuccati, vikhyātaṃ kammaṃ, duccintitacintitādīni ca bāle

vikhyātāni asādhāraṇabhāvena. Tasmā “bālassa apadānānī”ti. Abhiññhādīhi duṭṭhaṃ dūsitaṃ cintitaṃ duccintitaṃ, taṃ cintetīti duccintitacintī. Lobhādīhi duṭṭhaṃ bhāsitaṃ musāvādādiṃ bhāsati dubbhāsitaṃ bhāsī. Tesāmyeva vasena kattabbato dukkaṭakammaṃ pāṇātipātādiṃ karotīti dukkaṭakammakārī. Tenāha “cintayanto”tiādi. Vuttānusārenāti “bālo aya”ntiādinā vuttassa atthavacanassa “paṇḍito ayanti etehi lakkhīyatī”tiādinā anussaraṇena. Manosucaritādīnaṃ vasenāti “cintayanto anabhiññhābyāpādasammādhassanavasena sucintitameva cintetī”tiādinā manosucaritādīnaṃ tiṇṇaṃ sucaritānaṃ vasena yojetabbāni. Catutthaṃ vuttanayattā uttānatthameva.

Cintīsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5-10. Ayonisosuttādivaṇṇanā

5-10. Pañcame kati nu kho anussatiṭṭhānānītiādi chakke āvi bhavissatīti. Evaṃ cintitanti ayoniso cintitaṃ. Apañhameva pañhanti kathesīti apañhameva pañho ayanti maññamāno vissajjesi. Dasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aparihāpetvāti -

“Sithilaṃ dhanitañca dīgharassaṃ, garukaṃ lahukañca niggahītaṃ;
Sambandhaṃ vavatthitaṃ vimuttaṃ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti.

-

Evaṃ vuttaṃ dasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aparihāpetvā.

Tattha ṭhānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ sithilaṃ, tāniyeva dhanitāni asithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ dhanitaṃ. Dvimattakālaṃ dīghaṃ, ekamattakālaṃ rassaṃ. Garukanti dīghameva, yaṃ vā “āyasmato buddharakkhitattherassā”ti saṃyogaparaṃ katvā vuccati, lahukanti rassameva, yaṃ vā “āyasmato buddharakkhitattherassā”ti evaṃ visāyogaparaṃ katvā vuccati. Niggahītanti yaṃ karaṇāni niggahetvā avissajjetvā avivaṇṇena mukhena sānunnāsikaṃ katvā vattabbaṃ. Sambandhanti yaṃ parapadena sambandhitvā “tuṇhassā”ti vuccati. Vavatthitanti yaṃ parapadena asambandhaṃ katvā vicchinditvā “tuṇhī assā”ti vuccati. Vimuttanti yaṃ karaṇāni aniggahetvā vissajjetvā vivaṇṇena mukhena sānunnāsikaṃ akatvā vuccati. Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedoti evaṃ sithilādivasena byañjanabuddhiyā akkharuppādakacittassa dasappakārena pabhedo. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni yathādhīppetatthabyañjanato byañjanāni ca.

“Atṭhānaṃ kho etaṃ, āvuso sārīputtā”tiādi pañcake āvi bhavissati. “Kati nu kho, ānanda, anussatiṭṭhānānī”tiādi pana chakke āvi bhavissati. Chatṭhādīsu natthi vattabbaṃ.

Ayonisosuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Bālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rathakāravaggo

1. Nātasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame ñātoyeva paññātoti āha “ñāto paññāto”ti. Kassa ananulomiketi āha “sāsanassā”ti, sāsanassa ananulomike appatirūpeti attho. Idāni ananulomikasaddassa nibbacanaṃ dassento “na anulometīti ananulomika”nti āha.

Sāsanassāti vā sāsananti attho. Sāsanam na anulometīti ananulomikanti evamettha sambandho daṭṭhabbo. Sabhāgavisabhāganti liṅgato sabhāgavisabhāgaṃ. “Viyapuggale”ti āhāti liṅgasabhāgehi avisesetvā āha. Ummādaṃ pāpuṇīti so kira sīlaṃ adhiṭṭhāya pihitadvāragabbhe sayanapiṭṭhe nisīditvā bhariyaṃ ārabba mettaṃ bhāvento mettāmukhena uppannena rāgena andhikato bhariyāya santikaṃ gantukāmo dvāraṃ asallakkhetvā bhittiṃ bhinditvāpi nikkhamitukāmatāya bhittiṃ paharanto sabbarattiṃ bhittiyuddhamakāsi. Sesamettha suviññeyyameva.

Ñātasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutiye catupārisuddhisīlampi pabbajjānissitamevāti iminā pabbajjūpagatasamanantameva catupārisuddhisīlampi samādinnameva hotīti dasseti. Maggasannissitāneva hontīti maggādhigamatthāya paṭipajjitabbattā kasiṇaparikkammādīni maggasannissitāneva honti, tasmā maggaggahaṇeneva tesampi gahaṇaṃ veditabbaṃ, tehi vinā maggādhigamassa asambhavatoti adhippāyo.

Aggamaggādhigamena asammohappaṭivedhassa sikhāpattattā maggadhammesu viya phaladhammesupi sātisayo asammohoti “sayam abhiññā”ti vuttaṃ, sāmaṃ jānitvāti attho. Tathā jānanā panassa sacchikaraṇaṃ attapaccakkhakiriyāti “sacchikatvā”ti vuttaṃ. Tenāha “attanāva abhivisiṭṭhāya paññāya paccakkhaṃ katvā”ti. Tathā sacchikiriyā cassa attani paṭilābhoti “upasampajjā”ti vuttanti āha “paṭilabhitvā”ti.

Sāraṇīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Āsaṃsasuttavaṇṇanā

13. Tatiye santoti ettha santa-saddo “dīghaṃ santassa yojana”ntiādīsu kilantabhāve āgato. “Ayañca vitakko, ayañca vicāro santo honti samitā”tiādīsu niruddhabhāve. “Adhigato kho myāyaṃ dhammo, gambhīro duddaso duranubodho santo paṇīto”tiādīsu santaññagocaratāyaṃ. “Upasantassa sadā satimato”tiādīsu kilesavūpasame. “Santo have sabbhi pavedayantī”tiādīsu sādhusu. “Pañcime, bhikkhave, mahācorā santo saṃvijjamānā”tiādīsu atthibhāve. Idhāpi atthibhāveyevāti āha “santoti atthi upalabbhantī”ti. Tattha atthīti lokasaṅketavasena saṃvijjanti. Atthibhāvo hettha puggalasambandhena vuttattā lokasamaññāvaseneva veditabbo, na paramatthavasena. Atthīti cetam nipaṭapadaṃ daṭṭhabbaṃ “atthi imasmiṃ kāye kesā”tiādīsu viya.

Saṃvijjamānāti upalabbhamānā. Yañhi saṃvijjati, taṃ upalabbhati. Tenāha “saṃvijjamānāti tasseva vevacana”nti. Anāsoti patthanārahito. Tenāha “apatthano”ti. Āsaṃsati patthetīti āsaṃso. Veṇuvettādivilīvehi suppādivijjānakārakā vilīvakārakā. Migamacchādīnaṃ nisādanato nesādā, māgavikamacchabandhādayo. Rathesu cammena nahanakaraṇato rathakārā, dhammakārā. Puiti karīsassa nāmaṃ, taṃ kusenti apanentīti pukkusā, pupphacchaḍḍakā.

Dubbaṇṇoti virūpo. Okoṭimakoti ārohābhāvena heṭṭhimako, rassakāyoti attho. Tenāha “lakuṇḍako”ti. Laku viya ghaṭikā viya ḍeti pavattatīti hi lakuṇḍako, rasso. Kaṇati nimīlatīti kāṇo. Taṃ panassa nimīlanaṃ ekena akkhinā dvīhipi cāti āha “ekakkhikāṇo

vā ubhayakkhikāṇo vā”ti. Kuṇaṇaṃ kuṇo, hatthavekallaṃ. Taṃ etassa atthīti kuṇī. Khañjo vuccati pādavikalo. Heṭṭhimakāyasaṅkhāto sarīrassa pakkho padeso hato assāti pakkhahato. Tenāha “pīṭhasappī”ti. Padīpe padīpane etabbaṃ netabbanti padīpeyyaṃ, telādiupakaraṇaṃ.

Āsaṃ na karotīti rajjābhiseke kaniṭṭho patthanaṃ na karoti jeṭṭhe sati kaniṭṭhassa anadhikārattā. Abhisekaṃ arahaṭīti abhisekārāho, na abhisekārāho kāṇakuṇiādidosasamannāgato.

Sīlassa duṭṭhu nāma natthi, tasmā abhāvattho idha du-saddoti āha “nissīlo”ti. “Pāpaṃ pāpena sukara”ntiādīsu viya pāpa-saddo nihīnapariyāyoti āha “lāmakadhammo”ti. Sīlavipattiyā vā dussīlo. Diṭṭhivipattiyā pāpadhammo. Kāyavācāsaṃvarabheda vā dussīlo, manosaṃvarabheda, satisaṃvarādhedena vā pāpadhammo. Asuddhappayogatāya dussīlo, asuddhāsayaṭāya pāpadhammo. Kusalaṣīlavirahena dussīlo, akusalaṣīlasamannāgamaṇa pāpadhammo. Asucīhīti aparisuddhehi. Saṅkāhi saritabbasamācāroti “imassa maññe idaṃ kamma”nti evaṃ parehi saṅkāya saritabbasamācāro. Tenāha “kiñcidevā”tiādi. Attanāyeva vā saṅkāhi saritabbasamācāroti etenapi kammaṣādhanaṭāmyeva saṅkassarasaddassa dasseti. Attano saṅkāya paresaṃ samācārakiriyaṃ sarati āsaṅkati vidhāvatīti pi saṅkassarasamācāroti evamettha kattusādhanaṭāpi daṭṭhabbā. Tassa hi dve tayo jane kathente disvā “mama dosaṃ maññe kathenti”ti tesaṃ samācāraṃ saṅkāya sarati dhāvati.

Evapaṭiñṇoti salākaggahaṇādīsu “kittakā vihāre samaṇā”ti gaṇanāya āraddhāya “ahampi samaṇo, ahampi samaṇo”ti paṭiñṇaṃ datvā salākaggahaṇādīni karotīti samaṇo ahanti evaṃsamaṇappaṭiñṇo. Sumbhakapattadhareti mattikāpattadhare. Pūtinā kammenāti saṃkiliṭṭhakammaṇa, niggaṇaṭāya vā gaṇasāravirahitattā antopūti. Kasambukacavaro jāto sañjāto assāti kasambujātoti āha “sañjātarāgādikacavaro”ti. Atha vā kasambu vuccati tintakuṇapakasaṭaṃ udakaṃ, imasmiṃca sāsane dussīlo nāma jigucchaniyattā tintakuṇapaudakasadiṣo, tasmā kasambu viya jātoti kasambujāto. Lokuttaradhammaupanissayassa natthitāyāti yattha paṭiṭṭhitena sakkā bhaveyya arahattaṃ laddhuṃ, tassā paṭiṭṭhāya bhinnattā vuttaṃ. Mahāṣīlasmiṃ paripūrakāritāyāti yattha paṭiṭṭhitena sakkā bhaveyya arahattaṃ pāpuṇituṃ, tasmīṃ paripūrakāritāya.

Āsaṃsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cakkavattisuttavaṇṇanā

14. Catutthe catūhi saṅgahavatthūhīti dānapiyavacanaatthacariyāsamānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahakāraṇehi. Cakkaṃ vatteti āṇācakkaṃ pavatteti. Cakkanti vā idha ratanacakkaṃ veditabbaṃ. Ayañhi cakkasaddo sampattiyaṃ, lakkhaṇe, rathaṇe, iriyāpathe, dāne, ratanadhammakhuracakkādīsu ca dissati. “Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussāna”ntiādīsu hi sampattiyaṃ dissati. “Pādatalesu cakkāni jātāni”ti ettha lakkhaṇe. “Cakkaṃva vāhato pada”nti ettha rathaṇe. “Catucakkaṃ navadvāra”nti ettha iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya sabbapāṇina”nti ettha dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturaḥosī”ti ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakka”nti ettha dhammacakke. “Icchāhatassa

posassa, cakkam bhamati matthake”ti ettha khuracakke. “Khurapariyantena cakkenā”ti ettha paharaṇacakke. “Asanivicakka”nti ettha asanaṇḍale. Idha panāyaṃ ratanacakke daṭṭhabbo.

Kittāvatā panāyaṃ cakkavattī nāma hoti? Ekaṅguladvaṅgulamattampi cakkaratanaṃ ākāsaṃ abbhuggantvā pavattati. Sabbacakkavattīnañhi nisinnāsanato utṭhahitvā cakkaratanasamīpaṃ gantvā hatthisoṇḍasadisapanāliṃ suvaṇṇabhiṅgāraṃ ukkhipitvā udakena abbhukkiritvā “abhivijinātu bhavaṃ cakkaratana”nti vacanasamanantameva vehāsaṃ abbhuggantvā cakkaratanaṃ pavattatīti. Yassa pavattisamakālemeva, so rājā cakkavattī nāma hoti.

Dhammoti dasakusalakamma pathadhammo, dasavidhaṃ vā cakkavattivattaṃ. Dasavidhe vā kusalahamme arahite vā rājadhamme niyuttoti dhammiko. Tena ca dhammena sakalalokaṃ rañjetīti dhammarājā. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. Cakkavattīhi dhammena ñāyena rajjaṃ adhigacchati, na adhammena. Dasavidhena cakkavattivattenāti dasappabhedena cakkavattīnaṃ vattena.

Kiṃ pana taṃ dasavidhaṃ cakkavattivattanti? Vuccate -

“Katamaṃ pana taṃ, deva, ariyaṃ cakkavattivattanti? Tena hi tvaṃ, tāta, dhammaṃyeva nissāya dhammaṃ sakkaronto dhammaṃ garuṃ karonto dhammaṃ mānento dhammaṃ pūjento dhammaṃ apacāyamāno dhammaddhajo dhammaketu dhammādhipateyyo dhammikaṃ rakkhāvaṇaguttiṃ saṃvidahassu antojanasmiṃ balakāyasmīṃ khattiyesu anuyantesu brāhmaṇagahapatikesu negamajānapadesu samaṇabrāhmaṇesu migapakkhīsu. Mā ca te, tāta, vijite adhammakāro pavattittha. Ye ca te, tāta, vijite adhanā assu, tesaṃ dhanamanuppadeyyāsi. Ye ca te, tāta, vijite samaṇabrāhmaṇā madappamādā paṭiviratā khantisoracce nivittā ekamattānaṃ damenti, ekamattānaṃ samenti, ekamattānaṃ parinibbāpentī. Te kālena kālaṃ upasaṅkamitvā paripuccheyyāsi pariggaṇheyyāsi - ‘kiṃ, bhante, kusalaṃ kiṃ akusalaṃ, kiṃ sāvajjaṃ kiṃ anavajjaṃ, kiṃ sevitabbaṃ kiṃ na sevitabbaṃ, kiṃ me kariyamānaṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya assa, kiṃ vā pana me kariyamānaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā’ti. Tesam sutvā yaṃ akusalaṃ, taṃ abhinivajjeyyāsi, yaṃ kusalaṃ, taṃ samādāya vatteyyāsi. Idaṃ kho, tāta, taṃ ariyaṃ cakkavattivatta”nti -

Evam cakkavattisutte āgatanayena antojanasmiṃ balakāye ekaṃ, khattiyesu ekaṃ, anuyantesu ekaṃ, brāhmaṇagahapatikesu ekaṃ, negamajānapadesu ekaṃ, samaṇabrāhmaṇesu ekaṃ, migapakkhīsu ekaṃ, adhammakārappaṭikkhepo ekaṃ, adhanānaṃ dhanānuppadānaṃ ekaṃ, samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā pañhapucchanaṃ ekanti evamevaṃ taṃ cakkavattivattaṃ dasavidhaṃ hoti. Gahapatike pana pakkhijāte ca visuṃ katvā gaṇhantassa dvādasavidhaṃ hoti.

Aññathā vattituṃ adento so dhammo adhiṭṭhānaṃ etassāti tadadhiṭṭhānaṃ. Tena tadadhiṭṭhānena cetasā. Sakkarontoti ādarakiriyāvasena karonto. Tenāha “yathā”tiādi. Garuṃ karontoti pāsāṇacchattaṃ viya garukaraṇavasena garuṃ karonto. Tenevāha “tasmiṃ gāravuppattiyā”ti. Dhammādhipatibhūtāgatabhāvenāti iminā yathāvuttadhammassa jeṭṭhakabhāvena purimataraṃ attabhāvesu sakkaccaṃ samupacitabhāvaṃ dasseti. Dhammavaseneva ca sabbakiriyānaṃ karaṇenāti etena ṭhānanisajjādīsu yathāvuttadhammaninnaṇapabbhārabhāvaṃ dasseti. Assāti

rakkhāvaraṇaguttiyā. Paraṃ rakkhantoti aññaṃ diṭṭhadhammikādianatthato rakkhanto. Teneva pararakkhasāadhanena khantiādiguṇena attānaṃ tato eva rakkhati. Mettacittatāti mettacittatāya. Nivāsanapārupanagehādīni sītuṇhādippaṭibāhanena āvaraṇaṃ.

Antojanasminti abbhantarabhūte puttadārādijane. Sīlasaṃvare patiṭṭhāpentoti iminā rakkhaṃ dasseti. Vatthagandhamālādīni cassa dadamānoti iminā āvaraṇaṃ, itarena guttiṃ. Sampadānenapīti pi-saddena sīlasaṃvaresu patiṭṭhāpanādīnaṃ sampiṇḍeti. Esa nayo paresupi pi-saddaggahaṇe. Nigamo nivāso etesanti negamā. Evaṃ jānapadāti āha “tathā nigamavāsino”tiādīnā.

Rakkhāvaraṇaguttiyā kāyakammādīsu saṃvidahanaṃ ṭhapanāṃ nāma tadupadesoyevāti vuttaṃ “kathetvā”ti. Etesūti pāḷiyaṃ vuttesu samaṇādīsu. Paṭivattetuṃ na sakkā khīṇānaṃ kilesānaṃ puna anuppajjanato. Sesamettha suviññeyyameva.

Cakkavattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sacetanasuttavaṇṇanā

15. Pañcame isayo patanti sannipatanti etthāti isipatananti āha “buddhapaccekaḥbuddhasaṅkhātāna”ntiādi. Sabbūpakaraṇāni sajjetvāti sabbāni rukkhassa chedanatacchanādisāadhanāni upakaraṇāni rañña āṇattadivaseyeva sajjetvā. Nānā karīyati etenāti nānākaraṇaṃ, nānābhāvoti āha “nānatta”nti. Nesanti saralopenāyaṃ niddesoti āha “na esa”nti. Tathā atthesanti etthāpīti āha “atthi esa”nti. Pavattanatthaṃ abhisāṅkharaṇaṃ abhisāṅkhāro, tassa gati vegasā pavatti. Taṃ sandhāyāha “payogassa gamana”nti.

Sagaṇḍāti khuddānukhuddakagaṇḍā. Tenāha “uṇṇatoṇataṭṭhānayuttā”ti. Sakasāvāti sakasaṭṭā. Tenāha “pūṭisārenā”tiādi. Evaṃ guṇapatanena patitāti yathā taṃ cakkam nābhiaranemīnaṃ sadosatāya na patiṭṭhāsi, evamekacce puggalā kāyavaṅkādivasena sadosatāya guṇapatanena patitā sakaṭṭhāne na tiṭṭhanti. Ettha ca pharusavācādayopi apāyagamanīyā sotāpattimaggeneva pahīyantīti daṭṭhabbā.

Sacetanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe virajjhanakiriyā nāma pacchā samādātabbatāya apaṇṇakappayogasamādānā viya hoti, avirajjhanakiriyā pana pacchā asamādātabbatāya anūnāti taṃsamaṅgipuggalo apaṇṇako, tassa bhāvo apaṇṇakatāti āha “apaṇṇakapaṭipadanti aviraddhapaṭipada”ntiādi. Yasmā sā adhippetatthasāadhanena ekaṃsīkā vaṭṭato niyyānāvahā, tattha ca yuttīyuttā asārāpagatā aviruddhatāya apaccanīkā anulomikā anudhammabhūtā ca, tasmā vuttaṃ “ekaṃsapaṭipada”ntiādi. Na takkaggāhena vā nayaggāhena vāti takkaggāhena vā paṭipanno na hoti nayaggāhena vā apaṇṇakapaṭipadaṃ paṭipanno. Tattha takkaggāhena vāti ācariyaṃ alabhitvā “evaṃ me sugati, nibbānaṃ vā bhavissatī”ti attano takkaggahaṇamattena. Nayaggāhenāti paccakkhato adisvā nayato anumānato gahaṇena. Evaṃ gahetvā paṭipannoti takkamattena, nayaggāhena vā paṭipanno. Paṇḍitasatthavāho viya sampattīhi na parihāyatīti yojanā.

Yaṃ sandhāya vuttanti parihāṇaṇca aparihāṇaṇca sandhāya jātaka vuttaṃ. Ayaṃ panettha gāthāya atthayojanā - apaṇṇakaṃ ṭhānaṃ aviraddhakāraṇaṃ niyyānikakāraṇaṃ eke bodhisattappamukhā paṇḍitamanussā gaṇhiṃsu. Ye pana te bālasatthavāhaputtappamukhā takkikā āhu, te dutiyaṃ sāparādhaṃ anekamaṃsikaṃ ṭhānaṃ aniyyānikaṃ kāraṇaṃ aggahesuṃ, te kaṇhapaṭipadaṃ paṭipannā. Tattha sukkapaṭipadā aparihāṇipaṭipadā, kaṇhapaṭipadā parihāṇipaṭipadā, tasmā ye sukkapaṭipadaṃ paṭipannā, te aparihīnā sotthibhāvaṃ pattā. Ye pana kaṇhapaṭipadaṃ paṭipannā, te parihīnā anayabyasanaṃ āpannāti imamatthaṃ bhagavā anāthapiṇḍikassa gahapatino vatvā uttari idamāha “etadaññāya medhāvī, taṃ gaṇhe yadapaṇṇaka”nti.

Tattha etadaññāya medhāvīti medhāti laddhanāmāya visuddhāya uttamāya paññāya samannāgato kulaputto etaṃ apaṇṇakaṃ ṭhānaṃ dutiyañcāti dvīsu atakkaggāhatakkaggāhasaṅkhātesu ṭhānesu guṇadosaṃ vuddhihāniṃ atthānatthaṃ ñatvāti attho. Taṃ gaṇhe yadapaṇṇakanti yaṃ apaṇṇakaṃ ekaṃsikaṃ sukkapaṭipadāparihāṇiyapaṭipadāsaṅkhātāṃ niyyānikakāraṇaṃ, tadeva gaṇheyya. Kasmā? Ekaṃsikādibhāvatoyeva. Itaraṃ pana na gaṇheyya. Kasmā? Anekaṃsikādibhāvatoyeva.

Yavanti tāya sattā amissitāpi samānajātītāya missitā viya hontīti yoni. Sā pana atthato aṇḍādiuppattiṭṭhānavisiṭṭho khandhānaṃ bhāgaso pavattivisesoti āha “khandhakoṭṭhāso yoni nāmā”ti. Kāraṇaṃ yoni nāma, yonīti taṃ taṃ phalaṃ anupacitaññasambhārehi duravagādhābhedaṭṭhāya missitaṃ viya hotīti. Yato ekattanayena so evāyanti bālānaṃ micchāgāho. Passāvamaggo yoni nāma yavanti tāya sattā yonisambandhena missitā hontīti. Paggahitā anuṭṭhānena, punappunaṃ āsevanāya paripuṇṇā.

“Cakkhutopi”tiādimhi pana cakkhuvīññāṇādivīthīsu tadanugatamanovīññāṇavīthīsu ca kiñcāpi kusalādīnaṃ pavatti atthi, kāmāsavādayo eva pana vaṇato yūsaṃ viya paggharanakaasucibhāvena sandanti, tasmā te eva “āsavā”ti vuccanti. Tattha hi paggharanakaasucimhi āsavasaddo niruḥhoti. Dhammato yāva gotrabhūti tato paraṃ maggaphalesu appavattanato vuttaṃ. Ete hi ārammaṇakaraṇavasena dhamme gacchantā tato paraṃ na gacchanti. Nanu tato paraṃ bhavaṅgādīnipi gacchantīti ce? Na, tesampi pubbe ālambitesu lokiyadhammesu sāsavabhāvena antogadhattā tato paratābhāvato. Ettha ca gotrabhuvacanena gotrabhuvodānaphalasamāpattipurecārikaparikammāni vuttānīti veditabbāni. Paṭhamamaggapurecārikameva vā gotrabhu avadhinidassanabhāvena gahitaṃ, tato paraṃ pana maggaphalasamānatāya aññesu maggesu maggavīthiyaṃ samāpattivīthiyaṃ nirodhānantaraṇca pavattamānesu phalesu nibbāne ca āsavānaṃ pavatti nivāritāti veditabbaṃ. Savantīti gacchanti, ārammaṇakaraṇavasena pavattantīti attho. Avadhiattho ā-kāro, avadhi ca mariyādābhividhibhedato duvidho. Tattha mariyādaṃ kiriyaṃ bahi katvā pavattati yathā “āpāṭalīputtaṃ vuṭṭho devo”ti. Abhividhi pana kiriyaṃ byāpetvā pavattati yathā “ābhavaggaṃ bhagavato yaso pavattatī”ti. Abhividhiattho cāyamā-kāro idha gahitoti vuttaṃ “antokaraṇattho”ti.

Madirādayoti ādi-saddena sindhavakādāmbarikāpotikādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Cirapārīvāsiyaṭṭho ciraparivuṭṭhatā purāṇabhāvo. Avijjā nāhosītiādīti ettha ādi-saddena “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati bhavataṇhāyā”ti idaṃ suttaṃ saṅgahitaṃ. Avijjāsavabhavāsavānaṃ ciraparivuṭṭhatāya dassitāya tabbhāvabhāvino kāmāsavassa ciraparivuṭṭhatā dassitāva hoti. Aññesu ca yathāvutte dhamme

okāsañca ārammaṇaṃ katvā pavattamānesu mānādīsu vijjamānesu attattaniyādiggāhavasena abhiyāpanaṃ madakaraṇavasena āsavaśadisatā ca etesaṃyeva, na aññesanti etesveva āsavaśaddo niruḥhoti daṭṭhabbo. Āyataṃ anādikālikattā. Pasavantīti phalanti. Na hi kiñci saṃsāradukkhaṃ atthi, yaṃ āsavehi vinā uppajjeyya. Purimāni cetthāti etesu catūsu atthavikappesu purimāni tīṇi. Yatthāti yesu suttābhidhammapadesesu. Tattha yujjanti kilesesuyeva yathāvuttassa atthattayassa sambhavato. Pacchimaṃ kammepīti pacchimaṃ “āyataṃ vā saṃsāradukkhaṃ savanti pasavantī”ti vuttanibbacanaṃ kammepi yujjati dukkhappasavanassa kilesakammasādhāraṇattā.

Diṭṭhadhammā vuccanti paccakkhabhūtā khandhā, diṭṭhadhamme bhavā diṭṭhadhammikā. Vivādamūlabhūtāti vivādassa mūlakāraṇabhūtā kodhūpanāhamakkhapalāsaissāmacchariyamāyāsāṭṭheyyathambhasārambhamānātim ānā. Yena devūpapatyassāti yena kammakilesappakārena āsavena devesu upapatti nibbatti assa mayhanti sambandho. Gandhabbo vā vihaṅgamo ākāśacārī assanti vibhattiṃ vipariṇāmetvā yojetabbaṃ. Ettha ca yakkhagandhabbavinimuttā sabbā devatā devaggahaṇena gahitā. Naḷo vuccati mūlaṃ, tasmā vinaḷikatāti vigatanaḷā vigatamūlā katāti attho. Avasesā ca akusalā dhammāti akusalakammato avasesā akusalā dhammā āsavāti āgatāti sambandho.

Paṭighātāyāti paṭisedhanāya. Parūpavāda...pe... upaddavāti idaṃ yadi bhagavā sikkhāpadaṃ na paññāpeyya, tato asaddhammapaṭisevanaadinādānapāṇātipātādi hetu ye uppajjeyyūṃ parūpavādādayo diṭṭhadhammikā nānappakārā anattā, ye ca tannimittameva nirayādīsu nibbattassa pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena mahādukkhānubhavādippakārā anattā, te sandhāya vuttaṃ.

Te paneteti ete kāmarāgādikilesatebhūmakakammaparūpavādādiuppaddavappakārā āsavā. Yatthāti yasmiṃ vinayādipāḷippadese. Yathāti yena duvidhādippakārena avasesesu ca suttantesu tidhā āgatāti sambandho. Nirayaṃ gamentīti nirayagāminiyā. Chakkanipāteti chakkanipāte āhuneyyasutte. Tattha hi āsavā chadhā āgatā.

Sarasabhedoti khaṇikanirodho. Khīṇākāroti accantāya khīṇatā. Āsavā khīyanti pahīyanti etenāti āsavakkhaya, maggo. Āsavānaṃ khayante uppajjanato āsavakkhaya, phalaṃ. Āsavakkhayena pattabbato āsavā khīyanti etthāti āsavakkhaya, nibbānaṃ. Visuddhimagge vitthārito, tasmā tattha, taṃ saṃvaṇṇanāya ca vuttanayena veditabbo.

Tathāti iminā visuddhimagge vitthāritataṃ upasaṃharati. Kusalappavattiṃ āvaranti nivārentīti āvaraṇīyā. Purimappavattivasenāti niddokkamanato pubbe kammaṭṭhānassa pavattivasena. Ṭhapetvāti hatthagataṃ kiñci ṭhapento viya kammaṭṭhānaṃ satisampajaññavasena ṭhapetvā kammaṭṭhānameva manasikaronto niddaṃ okkamati, jhānasamāpanno viya yathāparicchinneva kālena pabujjhamāno kammaṭṭhānaṃ ṭhapitaṭṭhāne gaṇhantoyeva pabujjhati nāma. Tena vuttaṃ “tasmā...pe... nāma hotī”ti. Mūlakammaṭṭhāneti ādito paṭṭhāya parihariyamānakammaṭṭhāne. Pariggahakammaṭṭhānavasenāti sayanaṃ upagacchantena pariggahamānakammaṭṭhānamanasikāravasena. So pana dhātumanasikāravasena icchitabboti dassetuṃ “ayaṃ hī”tiādi vuttaṃ.

Apaṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Attabyābādhasuttavaṇṇanā

17. Sattame byābādhanam dukkhāpananti āha “attabyābādhāyāti attadukkhāyā”ti. Maggaphalacittupādāpi kāyasucaritādisaṅgaho evāti āha “avāritānevā”ti.

Attabyābādhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Devalokasuttavaṇṇanā

18. Atṭhame itīti padasandhibyañjanasiliṭṭhatāti purimapadānam pacchimapadehi atthato sahitatāya byañjanānam vākyānam siliṭṭhatāya dīpane nipāto.

Devalokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamapāpaṇikasuttavaṇṇanā

19. Navame ugghātetvāti āsanadvārañceva bhaṇḍapasibbake ca vivarivā. Nādhittātīti taṃtaṃkayavikkaye attanā voyogaṃ nāpajjati. Divākāleti majjhanhikasamaye. Assāmiko hoti tīsupi kālesu laddhabbalābhassa alabhanato. Apativātābādham rattittāhānam. Chāyudakasampannam divāttāhānam. Vipassanāpi vaṭṭati vipassanākammikoyeva. Tenapi hi navadhā indriyānam tikkhattam āpādentena samādhinimittam gahetabbam, vipassanānimittam samāhitākārasallakkhaṇāya.

Paṭhamapāpaṇikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyapāpaṇikasuttavaṇṇanā

20. Dasame visiṭṭhadhuroti visiṭṭhadhurasampaggāho vīriyasampanno. Ñāṇavīriyāyattā hi atthasiddhiyo. Tenāha “uttamadhuro”tiādi. Vikkāyikabhaṇḍanti vikkayetabbabhaṇḍam. Nikkhittadhanenāti nidahitvā ṭhapitadhanavasena. Vaḷaṇṇanakavasenaāti divase divase dānūpabhogavasena vaḷaṇṇitabbadhanavasena. Upabhogaparibhogabhaṇḍenāti upabhogaparibhogūpakaraṇena. Nipatantīti nipātenti, attano dhanaggahena nipātavuttike karonti. Tenāha “nimantenti”ti.

Ñāṇathāmenāti ñāṇassa thirabhāvena. Ñāṇaparakkamenāti ñāṇasahitena vīriyena. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthabhedāñhi yena sutena ijjhati, taṃ sutam nāma. Ukkaṭṭhaniddesena dassento “ekanikāya...pe... bahussutā”ti āha. Āgatoti suppavattibhāvena svāgato. Tenāha “pagaṇo pavattito”ti. Abhidhamme āgatā kusalādikkhandhādibhedabhinna dhammā suttantapiṭakepi otarantīti “dhammadharāti suttantapiṭakadharā”icceva vuttam. Na hi ābhidhammikabhāvena vinā nipariyāyato suttantapiṭakaññutā sambhavati. Dvematikādhārāti bhikkhubhikkhunimātikāvasena dvematikādhārāti vadanti, “vinayābhidhammamātikādhārā”ti yuttam. Paripucchatīti sabbabhāgena pucchitabbam pucchati. Tenāha “atthānattham kāraṇākāraṇam pucchatī”ti. Pariggaṇhātīti vicāreti.

Na evaṃ attho daṭṭhabboti evaṃ desanānukkamena attho na gahetabbo. Añño hi desanākkamo veneyyajjhāsayavasena pavattanato, añño paṭipattikkamo. Heṭṭhimena vā paricchedoti sīlasamādhipaṇṇāsaṅkhātesu tīsu bhāgesu katthaci heṭṭhimanayena desanāya paricchedam veditabbam sīlena, katthaci uparimena bhāgena paññāya, katthaci dvīhipi bhāgehi sīlapaññāvasena. Idha pana sutte uparimena bhāgena paricchedo veditabboti vatvā taṃ dassento “tasmā”tiādimāha. Yasmā vā bhagavā

veneyyajjhāsayaavasena paṭhamam kalyāṇamittam dassento arahattam pavedetvā “tayidaṃ arahattam imāya āradhaviṛiyatāya hotī”ti dassento vīriyārambham pavedetvā “svāyam vīriyārambho iminā kalyāṇamittasannissayena bhavatī”ti dassento nissayasampattim pavedeti heṭṭhā dassitanidassanānurūpanti daṭṭhabbam.

Dutiyapāṇikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Rathakāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Puggalavaggo

1. Samiddhasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame rucati kīyasakkhiādīsu puggalesu ativiya sundaratarapaṇītatarabhāvena te cittassa abhiruciuppādako katamoti pucchati. Saddhindriyam dhuraṃ ahosi saddhādhuraṃ maggavutṭhānanti katvā, sesindriyāni pana kathanti āha “sesānī”tiādi. Paṭividdhamaggovāti tīhipi therehi attano attano paṭividdhaarahattamaggo eva kathito, tasmā na sukaraṃ ekamsena byākātuṃ “ayam...pe... paṇītataro cā”ti. Bhummantareneva kathesi “tīsupi puggalesu aggamaggaṭṭhova paṇītataro”ti.

Samiddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Gilānasuttavaṇṇanā

22. Dutiye hitānīti bhabyāni. Vuddhikarānīti ārogyādivuddhikarāni. Anucchavikanti upaṭṭhānakiriyāya anurūpaṃ. Vātāpamārarogenāti vātarogena ca apamārarogena ca, vātanidānena vā apamārarogena. Niṭṭhappattagilānoti “iminā rogena na cīrasseva marissatī”ti niṭṭham patto gilāno. Khipitakaṃ nāma vamaṭhurogo. Kacchūti thullakacchuābādho. Tiṇapupphakajaro visamavātasamphassajaro. Yesanti yesaṃ rogānaṃ. Paṭijagganēti paṭikāramattena. Phāsukanti byādhivūpasamanena sarīrassa phāsubhāvo. Byādhinidānasamutṭhānājananena paṇḍito, paṭikārakiriyāya yuttakāritāya dakkho, utṭhānavīriyasampattiyā analaso.

Padaparamo puggalo kathito sammattaniyāmokkamanassa ayoggabhāvato. Alabhanova tathāgatappaveditaṃ dhammavinayaṃ savanāya okkamati niyāmaṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ paccekabodhiṃ. Yanti, yato. Ovādaṃ labhivāti ābhisamācārikavattaṃ ovādamattaṃ. Ettakopi hi tassa hitāvahoti. Tannissitovāti vipaṇcītaññunissitova hoti. Punappunaṃ desetabbova sammattaniyāmokkamanassa yoggabhāvato.

Gilānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Saṅkhārasuttavaṇṇanā

23. Tatiye vividhehi ākārehi ābādhanato byābādhova byābajjhaṃ, kāyikaṃ cetasaṅkaṇṇa dukkhaṃ. Saha byābajjhena vattatīti sabyābajjhaṃ. Tenāha “sadukkhā”nti. Cetanārāsinti pubbacetanādirāsīṃ. Cetanaṃ punappunaṃ pavattento “rāsīṃ karoti piṇḍaṃ karotī”ti ca vutto. Sadukkhanti nirantaradukkhāṃ. Tenāha “sābādhaṃ nirassāda”nti. Atthīti ujukaṃ dukkhavedanā natthīti avattabbattā vuttaṃ. Aniṭṭhasabhāvattā aniṭṭhārammaṇattā ca dukkhapakkhikāva sā daṭṭhabbā. Na hi akusalavipākā itṭhā nāma atthī, kuslavipākā pana upekkhāvedanā tattha

appāvasarā. Aṭṭhakathāyaṃ pana nirayassa dukkhabahulattā dukkhassa ca tattha balavatāya sā abbohārikaṭṭhāne ṭhitāti vuttaṃ. Upamaṃ katvā āhaṭo viseso viya sāmaññassa yathā ayopiṇḍirohino viya rūpānanti. Paṭibhāgaupamāti paṭibimbaupamā.

Te aggahetvāti heṭṭhimabrahmaloke aggahetvā. Vomissakasukhadukkhanti vimissakasukhadukkhamaṃ pītimissakabhāvato. Kammanti pāpakammaṃ. Kammasīsena phalaṃ vadati. Kāmañcetta “abyābajjhaṃ lokaṃ upapajjati”ti āgataṃ, “abyābajjhā phassā phusanti”ti pana vacanena lokuttaraphassāpi saṅgayhantīti “tīṇi sucaritāni lokiyalokuttaramissakāni kathitāni”ti vuttaṃ.

Saṅkhārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bahukārasuttavaṇṇanā

24. Catutthe avassayaṃ gatoti vaṭṭadukkhaparimuttiyā avassayo mayhanti saraṇagamanakkamena upagato hoti. Satantikanti sapariyattidhammaṃ. Aggahitasaraṇapubbassāti aggahitapubbasaraṇassa. Akatābhinivesassa vasena vuttanti tasmīṃ attabhāve na kato saraṇagamanābhiniveso yenāti akatābhiniveso, tassa vasena vuttaṃ. Kāmaṃ pubbepi saraṇadāyako ācariyo vutto, pabbajjādāyakopi saraṇadāyakova. Pubbe pana upāsakabhāvāpādakavasena saraṇadāyako adhippeto. Idaṃ pana gahitapabbajjassa saraṇagamanamaṃ. Pabbajā hi savisesaṃ saraṇagamananti pabbajjādāyako puna vutto. Eteti pabbajjādāyakādayo. Duvidhena paricchināti lokiyadhammasampāpako lokuttaradhammasampāpakoti dvippakārena paricchinā, katābhinivesaakatābhinivesavasena vā. Uparīti paṭhamamaggato upari. Neva sakkotīti ācariyena katassa upakārassa mahānubhāvattā tassa patikāraṃ nāma kātuṃ na sakkoti.

Bahukārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vajirūpamasuttavaṇṇanā

25. Pañcame aruiti purāṇaṃ duṭṭhavaṇaṃ vuccati. Ka-kāro padasandhikaroti arukūpamaṃ cittaṃ etassāti arukūpamacitto appamattakassapi dukkhassa asahanato. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ittarakālobhāsenāti parittameva kālo ñāṇobhāsavirahena. Lagatīti kodhāsaṅgavasena kuppanto puggalo sammukhā, “kiṃ vadasī”tiādinā parammukhā ca upanayhanavasena lagati, na taṇhāsaṅgavasena. Kuppattīti kujjhati. Byāpajjattīti vipannacitto hoti. Thaddhabhāvaṃ āpajjati īsakampi muduttābhāvato. Duṭṭhārukoti maṃsalohitānaṃ duṭṭhabhāvena pakatibhāvaṃ jahitvā ṭhito duṭṭhavaṇo. “Duṭṭhārutā”tipi paṭhanti, tatthāpi tākāro padasandhikaro.

Tassāti duṭṭhārukassa. Savananti asucivisandanaṃ. Uddhumātassa viyāti kodhena uddhaṃ uddhaṃ dhumātakassa viya kodhūpāyāsassa avissajjanato. Caṇḍikatassāti kupitassa. Ettha ca kiñcāpi heṭṭhimamaggavajjhāpi kilesā tehi anuppattidhammataṃ āpāditattā samucchinā, tathāpi tasmīṃ santāne aggamaggassa anuppannattā tattha appahīnāpi kilesā atthevāti katvā tesamā ñāṇānaṃ vijjūpamatā vuttā, na tehi maggehi pahīnānaṃ kilesānaṃ atthibhāvatoti daṭṭhabbaṃ.

Vajirūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sevittabbasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe upasaṅkamitabboti kālena kālaṃ upasaṅkamitabbo. Allīyitabboti chāyāya viya vinā bhāvanāya nillīyitabbo. Punappunaṃ upāsitabboti abhiṇhaso upanīṣiditabbo. Anuddayāti mettāpubbabhāgo. Upasaṅkamtum vaṭṭatīti “etassa sīlena abhivuddhi bhavissatī”ti upakāratthaṃ upasevanādi vaṭṭati.

Na paṭihaññissatīti “apehi, kiṃ etenā”ti paṭikkhepābhāvato piyasīlattā na paṭihaññissati. Phāsu bhavissatīti dvīsu hi sīlavantesu ekena sīlassa vaṇṇe kathite itaro anumodati. Tena tesam kathā phāsu ceva hoti pavattinī ca. Ekasmiṃ pana dussīle sati dussīlassa sīlakathā dukkathā, neva sīlakathā hoti, na phāsu hoti, na pavattinī. Dussīlassa hi sīlakathā aphāsu bhavissati. Sīlakathāya vuttamatthaṃ samādhīpaññākathāsupi atidisati “samādhīpaññākathāsupi eseva nayo”ti. Dve hi samādhilābhino samādhikathaṃ sappaññā ca paññākathaṃ kathentā rattiṃ vā divasaṃ vā atikkamantampi na jānanti.

Tattha tattha paññāya anuggahessāmīti tasmīṃ tasmīṃ anuggahetabbe paññāya sodhetabbe vaḍḍhetabbe ca adhikasīlaṃ nissāya uppannapaññāya anuggahessāmīti attho. Tañca anuggaṇhanaṃ sīlassa asappāyānupakāradhamme vajjetvā tappaṭipakkhasevanena hotīti āha “sīlassa asappāye”tiādi. Sīlassa asappāyānupakāradhammā nāma anācārāgocarādayo, tappaṭipakkhato upakāradhammā veditabbā. Tasmīṃ tasmīṃ ṭhāneti taṃtaṃsikkhākoṭṭhāsapadaṭṭhāne. Anuggaṇhāti nāmāti abhinnaṃ asaṃkiliṭṭhaṃ katvā anuggaṇhāti nāma. Khāraparissāvaneti rajakānaṃ ūsakhārādikhāraparissāvanapaṭe. Hāyatīti sīlādīnā parihāyati. Setṭhaṃ puggalanti sīlādiguṇehi setṭhaṃ uttaritaraṃ uttamaṃ puggalaṃ.

Sevitabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Jigucchitabbasuttavaṇṇanā

27. Sattame abbhuggacchatīti ettha abhi-saddāpekkhāya “na”nti sāmīatthe upayogavacananti āha “assā”ti “taṃ kho pana bhavanta”ntiādīsu viya. Pāpako kittisaddoti lāmakabhāvena kathetabbasaddo. Gūthakūpo viya dussīlyanti etena dussīlassa gūthasadisattameva dasseti. Vacananti anīṭṭhavadanaṃ. Purimanayenevāti “gūthakūpo viya dussīlya”ntiādīnā pubbe vuttanayena. Sucimittoti sīlācārasuddhiyā sucimitto. Saha ayanti pavattantīti sahāyāti āha “sahagāmino”ti.

Jigucchitabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Gūthabhāṇīsuttavaṇṇanā

28. Atṭhame gūthabhāṇīti gūthasadisavacanattā gūthabhāṇī. Yathā hi gūthaṃ nāma mahājanassa anīṭṭhaṃ hoti, evameva imassa puggalassa vacanaṃ devamanussānaṃ anīṭṭhaṃ hoti. Duggandhakathanti kilesāsucisaṃkiliṭṭhatāya gūthaṃ viya duggandhavāyanakathaṃ. Pupphabhāṇīti supupphasadisavacanattā pupphabhāṇī. Yathā hi phullāni vassikāni vā adhimuttikāni vā mahājanassa iṭṭhāni kantāni honti, evameva imassa puggalassa vacanaṃ devamanussānaṃ iṭṭhaṃ hoti kantaṃ. Pupphāni viyāti campakasumanādisugandhapupphāni viya. Sugandhakathanti sucigandhavāyanakathaṃ kilesaduggandhābhāvato. Madhubhāṇīti ettha “mudubhāṇī”tipi paṭhanti. Ubhayatthāpi hi madhuravacanoti attho. Yathā hi catumadhuraṃ nāma madhuraṃ paṇītaṃ, evameva imassa puggalassa vacanaṃ devamanussānaṃ madhuraṃ hoti. Madhurakathanti kaṇṇasukhatāya pemaṇīyatāya

ca saddato atthato ca madhurasabhāvakatham. Attahetu vāti attano vā hatthapādādicchedanaharaṇahetu. Parahetu vāti etthāpi ese va nayo. Tenāha “attano vā”tiādi.

“Nelaṅgoti kho, bhante, sīlānametaṃ adhivacana”nti sutte āgatattā vuttaṃ “ettha vuttasīlaṃ viyā”ti. Pūreti guṇānaṃ pāripūriyaṃ. Sukumārāti apharusatāya mudukā komalā. Purassāti ettha pura-saddo tannivāsivācako daṭṭhabbo “gāmo āgato”tiādīsu viya. Tenāha “nagaravāsīna”nti. Maṇaṃ appāyati vaḍḍhetīti manāpā. Tenāha “cittavuddhikarā”ti.

Gūthabhāṇīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Andhasuttavaṇṇanā

29. Navame andhotiādīsu pālipadesu paṭhamo diṭṭhadhammikabhogasaṃharaṇapaññācakkhuno ca samparāyikatthasādhanaṇapaññācakkhuno ca abhāvā “andho”ti vuccati dutiyopi, tatiyo pana dvinnampi bhāvā “dvicakkhū”ti vuccati. Paññācakkhūti āyakoṣallabhūtā paññācakkhu. Tenāha “phātiṃ kareyyā”ti. Adhamuttameti adhame ceva uttame ca. Paṭipakkhavasenāti paṭipakkhassa atthitāvasena. Sukkasappaṭibhāgāti sukkadhammehi pahāyakehi sappaṭibhāgāti jāneyya. Kaṇhasappaṭibhāgāti kaṇhadhammehi pahātabbehi sappaṭibhāgāti jāneyya.

Tathājātikāti yādisehi saputtadāraparijanasaññātimittabandhavaggaṃ attānaṃ sukheti pīṇeti, tādisā bhogāpi na santi. Puññāni ca na karotīti samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikayācakānaṃ santappanavasena puññāni na karoti. Ubhayatthāti ubhayasmiṃ loke, ubhayasmiṃ vā attheti viggahoti dassento “idhaloke”tiādimāha. Ubhayenāti vuttamatthaṃ yojetvā dassetuṃ “katha”ntiādi vuttaṃ. Yasmiṃ ṭhāneti yasmiṃyeva ṭhāne. Na socatīti sokahetūnaṃ tattha abhāvato na socati.

Andhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Avakujjasuttavaṇṇanā

30. Dasame avakujjapaññoti nikkujjapañño. Tenāha “adhomukhapañño”ti. Pubbapaṭṭhapanāti paṭhamārambho. Sanniṭṭhānanti kathāpariyosānaṃ. Appanāti desanāya niṭṭhāpanaṃ. Aneke vā anusandhiyoti yojetabbaṃ. Samādhi vātiādīsu lokuttaradhammā paramatthato sāsanaṃti tadatthopādakasaṃmādhī tassa ādīti vutto, tadāsannattā vipassanā, tassa mūlabhāvena ekadesattā maggo.

Sāsanassa pāripūrisuddhiyo nāma satthārā desitanīyāmeneva siddhā, tā panettha kathentassa vasena gahetabbāti dassetuṃ “anūnaṃ katvā desentī”ti, “niggaṇṭhiṃ katvā desentī”ti ca vuttaṃ. Tattha nijjaṇṭhi niggumbaṃ anākulaṃ. Niggaṇṭhinti gaṇṭhiṭṭhānarahitaṃ suviññeyyaṃ katvā.

Ākiṇṇānīti ākiritvā saṃkiritvā ṭhapitānīti attho. Tenāha “pakkhittānī”ti. Ucchaṅgo viya ucchaṅgapañño puggalo daṭṭhabboti ucchaṅgasadisapaññatāya ucchaṅgapañño. Evaṃ paññā viya puggalopi ucchaṅgo viya hoti, tasmīṃ dhammānaṃ aciraṭṭhānatoti adhippāyena vuttaṃ. Yathā ca ucchaṅgasadisā paññā, evaṃ nikkujjakumbhasadisā paññā evāti daṭṭhabbā.

Samvidahanapaññāyāti “evaṃ kate idaṃ nāma bhavissatī”ti evaṃ

taṃtaṃatthakiccaṃ saṃvidhātum samatthatāya vicāraṇapaññāya rahito. Seyyoti seṭṭho pāsamo. Pubbabhāgapatiṇṇanti cittavisuddhiādikam ariyamaggassa adhigamāya pubbabhāgapatiṇṇanti.

Avakujjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Puggalavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Devadūtavaggo

1. Sabrahmakasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame sabrahmakānīti saseṭṭhakāni. Yesanti yesam kulānaṃ. Puttānanti puttehi. Pūjitasaddayogena hi idaṃ karaṇatthe sāmivacanaṃ. Tenāti āhārādīnā. Paṭijaggitā gopitāti yathākālaṃ tassa tassa dātabbassa dānena veyyāvaccassa ca karaṇena paṭijaggitā ceva uppannānatthappaharaṇena gopitā ca honti. Tesanti mātāpitūnaṃ. Brahmādhivāsaḍḍhanatthanti tesam guṇānaṃ atthitāya loke brahmā nāma vuccati, ācariyo nāma vuccati, āhuneyyo nāma vuccati, te mātāpitūnaṃ puttakaṃ paṭilabhanṭi dāsanavasena nesaṃ brahmādhivāsaḍḍhanattham “bahukārā”ti, vatvā taṃ tesam bahukārataṃ nānakārato dassetuṃ “āpādakā”tiādi vuttaṃ. Mātāpitāro hi puttānaṃ jīvitassa āpādakā, sarīrassa posakā, ācārasamācārānaṃ sikkhāpakā sakalassapi imassa lokassa dassetāro. Tenāha “puttānaṃ hī”tiādi. Itthārammaṇaṃ tāva te dassentu, anitthārammaṇaṃ kathanti? Tampi dassetabbameva vajjanīyabhāvajānāpanattham.

Avijahitā hontīti tāsam bhāvanāya brahmānaṃ brahmaloke uppannattā avijahitā honti bhāvanā. Lobhanīyavayasmim paṭhamayobbane ativiya mudubhāvappattadassanattham satavihataggahaṇaṃ. Pāṭiyekkanti visum. Iminā kāraṇenāti iminā yathāvuttena puttesu pavattitehi atikkamena mettādisamuppattisaṅkhātena kāraṇena.

Tharusippanti asisattikuntakalāpādiāyudhasippaṃ. Muddāgaṇanāti aṅgulisamkocanādīnā hatthamuddāya gaṇanā. Ādisaddena pāṇādīnaṃ saṅgaho. Pacchācariyā nāma mātāpitūnaṃ santike uggahitagahaṭṭhavattasseva puggalassa yathāsakaṃ hatthācariyādīnaṃ sippagāhāpananti katvā sabbapaṭhamam ācariyā nāmāti yojetabbam. Ānīya hutam āhutam. Pakārehi hutam pāhutam. Abhisāṅkhatanti tasseva vevacanaṃ.

Namo kareyyāti sāyaṃ pātaṃ upaṭṭhānaṃ gantvā “idaṃ mayhaṃ uttamaṃ puññaṃ khetta”nti namakkāraṃ kareyya. Tāya naṃ pāricariyāyāti ettha nanti nipātamattaṃ, yathāvuttaparicaraṇenāti attho. Atha vā pāricariyāyāti bharaṇakiccakaraṇakulavaṃsappatiṭṭhānāpanādīnā pañcavidhaupaṭṭhānena. Vuttañhetam -

“Pañcahi kho, gahapatiputta, ṭhānehi puttena puratthimā disā mātāpitāro paccupaṭṭhātabbā - ‘bhato nesaṃ bharissāmi, kiccaṃ nesaṃ karissāmi, kulavaṃsaṃ ṭhapessāmi, dāyajjaṃ paṭipajjāmi, atha vā pana petānaṃ kālakatānaṃ dakkhiṇaṃ anuppadassāmi”ti. Imehi kho, gahapatiputta, pañcahi ṭhānehi puttena puratthimā disā mātāpitāro paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi puttaṃ anukampanti, pāpā nivārenti, kalyāṇe nivesenti, sippaṃ sikkhāpenti, patirūpena dārena saṃyojenti, samaye dāyajjaṃ niyyādentī”ti.

Apica yo mātāpitaro tīsu vatthūsu abhippasanne katvā sīlesu vā patitṭhāpetvā pabbajjāya vā niyojetvā upaṭṭhahati, ayam mātāpitūpaṭṭhākānaṃ aggoti veditabbo. Sā panāyaṃ pāricariyā puttassa ubhayalokahitasukhāvahāti taṃ dassetuṃ “idheva naṃ pasamsanti, pecca sagge pamodatī”ti vuttaṃ. Pasamsantīti “ayam puggalo mattheyyo petteyyo saggasaṃvattaniyaṃ paṭipadaṃ pūretī”ti idheva naṃ pasamsanti. Āmodati ādito paṭṭhāya modappattiyā. Pamodati nānappakāramodasampavattiyā.

Sabrahmakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ānandasuttavaṇṇanā

32. Dutiye tathājātikoti tathāsabhāvo. Cित्तेkaggaṭālābhoti cित्तेkaggaṭāya adhiḡamo. Rūpameva kilesupattiyā kāraṇabhāvato rūpanimittaṃ. Esa nayo sesesupi. Sassatādinimittanti sassatucchedabhāvanimittaṃ. Puggalanimittanti puggalābhinivesananimittaṃ. Dhammanimittanti dhammārammaṇasaṅkhātāṃ nimittaṃ. “Siyā nu kho, bhante”ti therena puṭṭho bhagavā “siyā”ti avoca lokuttarasamādhippaṭilābhaṃ sandhāya. So hi nibbānaṃ santaṃ paṇītanti ca passati. Tenāha “idhānandā”tiādi.

Nibbānaṃ santanti samāpattiṃ appetvāti nibbānaṃ santanti ābhujitvā phalasaṃpattiṃ appetvā. Divasaṃpītiādinā asaṅkhatāya dhātuyā accantasantaṇṇatātibhāvaṃ dasseti. Aṭṭhavidheti “santaṃ paṇītaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhaya virāgo nirodho nibbāna”nti evaṃ aṭṭhavidhe ābhogaṣaṇṇite samannāhāre. Niddhāraṇe cetāṃ bhummaṃ. Imasmiṃ ṭhāne...pe... labbhantevāti “idhānanda, bhikkhuno evaṃ hotī”ti āgate imasmiṃ suttappadese ekopi ābhogaṣamaṇṇāhāro cepi sabbe aṭṭhapi ābhogaṣamaṇṇāhārā labbhanteva samannāharataṃ atthāvahattā.

Ñāṇena jānitvāti vipassanāñāṇasahitena maggañāṇena jānitvā. Parāni ca oparāni ca cakkhādīni āyatanāni. Santatāyāti paṭippassaddhitāya. Kāyaduccaritādidhūmavirahitoti kāyaduccaritādi eva santāpanaṭṭhena dhūmo, tena virahito. Anīḡhoti apāpo. Jātijaṛāgahaṇeneva byādhimaraṇampi gahitamevāti tabbhāvabhāvatoti vuttaṃ.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sāriputtasuttavaṇṇanā

33. Tatiye, “sāriputta, mayā saṃkhittena desitaṃ dhammaṃ tādiseṇapi na sukaraṃ viññātu”nti iminā adhippāyeneva vadanto therassa ñāṇaṃ sabbamatikkamaṃ. Aññātāro ca dullabhāti hi iminā sāmāññavacanena sāriputtattherampi antogadhaṃ katvā dassento tenapi attano desanāya duppaṭividdhabhāvaṃ dasseti.

Sammāti hetunā kāraṇena. Tenāha “upāyenā”tiādi. Mānābhisamayāti mānassa dassanābhisamayā. Pahānābhisamayoti ca dassanābhisamayoti ca pariññābhisamayoti vutto. Arahattamaḡgo hi pariññākiccaṣiddhiyā kiccavasena mānaṃ passati, asaṃmohappaṭivedhavasenāti vuttaṃ hoti, ayamassa dassanābhisamayoti. Tena diṭṭho pana pahānābhisamayoti ca. Dassanābhisamayena hi pariññābhisamayameva pahīyati. Diṭṭhavisena diṭṭhasattānaṃ jīvitāṃ viya ayamassa pahānābhisamayoti. Aṭṭhakathāyaṃ pana pahānābhisamayassa dassanābhisamayanaṇantariyakattā “pahānābhisamayena”icceva vuttaṃ. Pahānābhisamayeti hi gahite dassanābhisamayoti

gahitova hoti.

Antamakāsi dukkhassāti arahattamaggena mānassa pahīnattā ye ime
“kāyabandhanassa anto jīrati, haritantam vā”ti evaṃ vuttaantimamariyādanto ca
“antamidam, bhikkhave, jīvikāna”nti evaṃ vuttalāmakanto ca “sakkāyo eko anto”ti
evaṃ vuttakoṭṭhāsanto ca “esevanto dukkhassa sapaccayasaṅkhayā”ti evaṃ
vuttakoṭṭhāsanto cāti cattāro antā, tesu sabbasseva vaṭṭadukkhassa aduṃ
catutthakoṭṭisaṅkhātam antamakāsi, paricchedam parivaṭumam akāsi,
antimasamudayamattāvasesam dukkhamakāsīti vuttam hoti. Tenāha
“vaṭṭadukkhassa antamakāsī”ti.

Nanu ca “pahāna”nti imassa niddese nibbānam āgataṃ? Idha
paṭippassaddhippahānaṅkhātam arahattaphalam vuttam, tasmā niddesenāyam
vaṇṇanā virujjhatīti āha “niddese panā”tiādi. Tattha tāni padāni āgatānīti tasmim
niddese “pahānam vūpasamam paṭinissagga”ntiādīni padāni āgatāni.

Dhammatakkapurejavanti iminā tasmim catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhānaṅgāni
vipassitvā adhigataṃ arahattavimokkham vadati. Arahattavimokkhassa hi
maggasampayuttasammāsaṅkappasaṅkhāto dhammatakkko purejavo hoti.

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nidānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe piṇḍakaraṇatthāyāti āyūhanavasena rāsikaraṇatthāya. Abhinnānīti
ekadesenapi akhaṇḍitāni. Bhinnakālato paṭṭhāya hi bījam bījakiccāya na upakappati.
Apūtīnīti udakate manena pūtibhāvam na upagatāni. Pūtibījañhi bījatthāya na
upakappati. Tenāha “pūtibhāvena abijattam appattānī”ti. Na vātena na ca ātapena
hatānīti vātena ca ātapena ca na hatāni, nirojataṃ na pāpitāni. Nirojañhi kasaṭabījam
bījatthāya na upakappati. Sārādānīti taṇḍulasārassa ādānato sārādāni. Nissārañhi
bījam bījatthāya na upakappati. Tenāha “gahitasārānī”ti, patiṭṭhitasārānīti attho.
Sannicayabhāvena sukham sayitānīti cattāro māse koṭṭhapakkhittaniyāmeneva
sukhasayitāni.

Kammavibhattīti kammavibhāgo. Diṭṭhadhammo vuccati paccakkhabhūto
paccuppanno attabhāvo, tattha veditabbaphalam kammaṃ
diṭṭhadhammavedanīyam. Paccupannabhavato anantaram veditabbaphalam
kammaṃ upapajjavedanīyam. Aparapariyāyavedanīyanti
diṭṭhadhammānantarabhavato aññasmim attabhāvapariyāye attabhāvaparivatte
veditabbaphalam kammaṃ. Paṭipakkhehi anabhibhūtatāya paccayavisesena
paṭiladdhavisēsātāya ca balavabhāvappattā tādisassa pubbābhisāṅkhārassa vasena
sātisayā hutvā pavattā paṭhamajavanacetanā tasmimyeva attabhāve phaladāyini
diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ nāma. Sā hi vuttākārena balavatī javanasantāne
guṇavisesayuttesu upakārānupakārasappavattiyā āsevanālābhena appavipākatāya
ca paṭhamajavanacetanā itaradvayaṃ viya pavattasantānuparamāpekkham
okāsalābhāpekkhañca kammaṃ na hotīti idheva pupphamattam viya
pavattivipākamattam phalam deti. Tathā asakkontanti kammaṃ vipākadānam nāma
upadhippayogādipaccayantarasamavāyeneva hotīti tadabhāvato tasmimyeva
attabhāve vipākam dātuṃ asakkontam. Aho sikammanti aho si eva kammaṃ, na tassa
vipāko aho si atthi bhavissati cāti evaṃ veditabbam kammaṃ.

Atthasādhikāti dānādipāṇātipātādiatthassa nipphādikā. Kā pana sāti āha “sattamajavanacetanā”ti. Sā hi sannitṭhāpakacetanā vuttanayena paṭiladdhavisesa purimajavanacetanāhi laddhāsevanā ca samānā anantarattabhāve vipākadāyini upapajjavedanīyakammaṃ nāma. Purimaupamāyayevāti migaluddakopamāyayeva.

Sati saṃsārappavattiyāti iminā asati saṃsārappavattiyaṃ ahosikammapakke tiṭṭhati vipaccanokāsassa abhāvatoti dīpeti. Yaṃ garukanti yaṃ akusalaṃ mahāsāvajjaṃ, kusalañca mahānubhāvaṃ kammaṃ. Kusalaṃ vā hi hotu akusalaṃ vā, yaṃ garukaṃ mātughātādikammaṃ vā mahaggatakammaṃ vā, tadeva paṭhamam vipaccati. Tenāha “kusalākusalesu panā”tiādi. Yaṃ bahulanti yaṃ bahulaṃ abhiñhaso kataṃ samāsevitam. Tenāha “kusalākusalesu pana yaṃ bahulam hoti”tiādi. Yadāsannam nāma maraṇakāle anussaritam kammaṃ, āsannakāle kate pana vattabbameva natthīti āha “yaṃ pana kusalākusalesu āsannamaraṇe”tiādi. Anussaritunt pariyaṭṭabhāvena anussaritam.

Tesaṃ abhāveti tesaṃ yaṃgarukādīnam tiṇṇam kammānam abhāve. Yattha katthaci vipākaṃ detīti paṭisandhijanakavasena vipākaṃ deti. Paṭisandhijanakavasena hi garukādikammamacatukkaṃ vuttaṃ. Tattha garukaṃ sabbapaṭhamam vipaccati, garuke asati bahulīkataṃ, tasmim asati yadāsannam, tasmim asati “kaṭattā vā panā”ti vuttaṃ purimajātisu katakammaṃ vipaccati. Bahulāsannapubbakatesu ca balābalaṃ jānitabbaṃ. Pāpato pāpantaram kalyāṇaṃca, kalyāṇato kalyāṇantaram pāpañca bahulīkataṃ. Tato mahatova pubbakatādi appaṇca bahulānussaraṇena vippaṭisārādijananato, paṭipakkhassa aparipuṇṇatāya āradhaviṭṭakassa kammassa kammasesassa vā aparapariyāyavedanīyassa aparikkhīṇatāya santatiyā pariṇāmaṃvisesatoti tehi tehi kāraṇehi āyūhitaphalaṃ paṭhamam vipaccati. Mahānāradakassapajātake videharaṇṇo senāpati alāto, bījako dāso, rājakaṇṇā rucā ca ettha nidassanam. Tathā hi vuttaṃ bhagavatā -

“Tatrānanda, yvāyaṃ puggalo idha pāṇātipātī...pe... micchādiṭṭhi. Kāyassa bhedaṃ param maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati, pubbe vāssa taṃ kataṃ hoti pāpakammaṃ dukkhavedanīyaṃ, pacchā vāssa taṃ kataṃ hoti pāpakammaṃ dukkhavedanīyaṃ, maraṇakāle vāssa hoti micchādiṭṭhi samattā samādinna, tena so kāyassa bhedaṃ param maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati”ti -

Ādi. Sabbam mahākammavibhaṅgasuttaṃ vitthāretabbaṃ. Kiṃ bahunā. Yaṃ taṃ tathāgatassa mahākammavibhaṅgañāṇam, tassevāyaṃ visayo, yadidaṃ tassa tassa kammassa tena tena kāraṇena pubbāparavipākatā samatthīyati.

Idāni janakādikammamacatukkaṃ vibhajanto “janakaṃ nāmā”tiādimāha. Pavattim na janetīti pavattivipākaṃ na janeti. Paṭhamanaye janakakammassa paṭisandhivipākamattasseva vuttattā tassa pavattivipākadāyakattampi anujānanto “aparo nayo”tiādimāha. Tattha paṭisandhidānādivasena vipākasantānassa nibbattaṃ janakaṃ. Sukhadukkhasantānassa nāmarūpappabandhassa vā cirataram pavattihetubhūtaṃ upatthambhakaṃ. Tenāha “sukhadukkham upatthambheti, addhānam pavatteti”ti. Upapīlakaṃ sukhadukkhappabandhe pavattamāne saṇikaṃ saṇikaṃ hāpeti. Tenāha “sukhadukkham pīleti bādheti, addhānam pavattitum na deti”ti.

Vātakāḷako mahallako core ghātetuṃ na sakkotīti so kira mahallakakāle ekappahārena sīsaṃ chindituṃ na sakkoti, dve tayo vāre paharanto manusse kilameti, tasmā te evamāhaṃsu. Anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhitvāti sotāpattimaggassa orato anulomikaṃ khantiṃ labhitvā. Taruṇavacchāya gāviyā madditvā jīvitakkhayaṃ pāpitoti ekā kira yakkhinī dhenuvesena āgantvā ure paharitvā māresi, taṃ sandhāyetam vuttaṃ. Nagare bhavo nāgariyo.

Ghātetvāti upacchinditvā. Kammaṃ upacchindanaṃ nāma tassa vipākappaṭibāhanamevāti āha “tassa vipākaṃ paṭibāhitvā”ti. Tañca attano vipākuppattiyā okāsakaraṇanti vuttaṃ “attano vipākassa okāsaṃ karotī”ti. Vipaccanāya katokāsaṃ kammaṃ vipakkammeva nāma hotīti āha “evaṃ pana kammena kate okāse taṃ vipākaṃ uppannaṃ nāma vuccatī”ti. Upapīḷakaṃ aññassa vipākaṃ upacchindati, na sayam attano vipākaṃ deti. Upaghātaṃ pana dubbalakammaṃ upacchinditvā attano vipākaṃ uppādetīti ayametesam viseso. Kiñci bahvābādhatādipaccayūpasannipātena vipākassa vibādhakaṃ upapīḷakaṃ, tathā vipākasappa upacchedakaṃ. Upaghātakakammaṃ pana upaghātetvā attano vipākassa okāsakaraṇena vipaccane sati janakameva siyā. Janakādibhāvo nāma vipākaṃ pati icchitabbo, na kammaṃ patīti vipākasappa upaghātakatā yuttā viya dissati, vīmaṃsitabbaṃ.

Aparo nayo - yasmiṃ kamme kate paṭisandhiyaṃ pavatte ca vipākakaṭattārūpānaṃ uppatti hoti, taṃ janakaṃ. Yasmiṃ pana kate aññena janitassa iṭṭhassa vā aniṭṭhassa vā phalassa vibādhakavicchedakapaccayānuppattiyā upabrūhanapaccayuppattiyā janakasāmatthiyānurūpaṃ parisuddhiciratarappabandhā hoti, taṃ upatthambhakaṃ. Janakena nibbattitaṃ kusalaphalaṃ vā akusalaphalaṃ vā yena paccanīkabhūtena rogadhātuvisamatādinimittatāya vibādhayati, taṃ upapīḷakaṃ. Yena pana kammunā janakasāmatthiyavasena ciratarappabandhārahampi samānaṃ phalaṃ vicchedakapaccayuppattiyā upahaññati vicchijjati, taṃ upaghātakanti ayamettha sāro.

Tattha keci dutiyassa kusalabhāvaṃ itthattamāgatassa appābādhadhīghāyukatāsaṃvattanavasena, pacchimānaṃ dvinnāṃ akusalabhāvaṃ bahvābādhaappāyukatāsaṃvattanavasena vaṇṇenti. Tathā ca vuttaṃ majjhimanikāye cūḷakammavibhaṅgasuttavaṇṇanāyaṃ -

“Cattāri hi kammāni - upapīḷakaṃ, upacchedakaṃ, janakaṃ, upatthambhakanti. Balavakammena hi nibbattaṃ pavatte upapīḷakaṃ āgantvā atthato evaṃ vadati nāma ‘sacāhaṃ paṭhamataraṃ jāneyyaṃ, na te idha nibbattituṃ dadeyyaṃ, catūsuyeva taṃ apāyesu nibbattāpeyyaṃ. Hotu, tvaṃ yattha katthaci nibbatta, ahaṃ upapīḷakakammaṃ nāma taṃ pīletvā nirojaṃ niyūsaṃ kasaṭaṃ karissāmī’ti. Tato paṭṭhāya taṃ tādisaṃ karoti. Kiṃ karoti? Parissayaṃ upaneti, bhoge vināseti.

“Tattha dārakassa mātukucchiyaṃ nibbattakālato paṭṭhāya mātu assādo vā sukhaṃ vā na hoti, mātāpitūnaṃ pīḷāva uppajjati. Evaṃ parissayaṃ upaneti. Dārakassa pana mātukucchimhi nibbattakālato paṭṭhāya gehe bhogā udakaṃ patvā loṇaṃ viya rājādīnaṃ vasena nassanti, kumbhadohanadhenuyo khīraṃ na denti, sūratā goṇā caṇḍā honti, kāṇā honti, khañjā honti, gomaṇḍale rogo patati, dāsādayo vacanaṃ na karonti, vāpitaṃ sassam na jāyati, gehagataṃ gehe, araṇṇagataṃ araṇṇe nassati, anupubbena ghāsacchādanamattaṃ

dullabhaṃ hoti, gabbhaparihāro na hoti, vijātakāle mātu thaññaṃ chijjati, dārako parihāraṃ alabhanto pīlito nirojo niyūso kasaṭo hoti. Idaṃ upapīlakakammaṃ nāma.

“Dīghāyukakammena pana nibbattassa upacchedakakammaṃ āgantvā āyuṃ chindati. Yathā hi puriso aṭṭhusabhagamaanam katvā saraṃ khipeyya, tamañño dhanuto muttamattaṃ muggarena paharivā tattheva pāteyya, evaṃ dīghāyukakammena nibbattassa upacchedakakammaṃ āyuṃ chindati. Kiṃ karoti? Corānaṃ aṭaviṃ paveseti, vālamacchodakaṃ otāreti, aññataraṃ vā pana saparissayaṭṭhānaṃ upaneti. Idaṃ upacchedakakammaṃ nāma.

‘Upaghātaka’ntipi etasseva nāmaṃ. Paṭisandhinibbattaṃ pana kammaṃ janakakammaṃ nāma. Appabhogakulādīsu nibbattassa bhogasampadādikaraṇena upatthambhakakammaṃ upatthambhakakammaṃ nāma.

“Parittakammenapi nibbattaṃ etaṃ pavatte pāṇātipātādiviratikammaṃ āgantvā atthato evaṃ vadati nāma ‘sacāhaṃ paṭhamataraṃ jāneyyaṃ, na te idha nibbattituṃ dadeyyaṃ, devalokeyyeva taṃ nibbattāpeyyaṃ, hotu, tvaṃ yattha katthaci nibbatta, ahaṃ upatthambhakakammaṃ nāma upatthambhaṃ te karissāmi’ti upatthambhaṃ karoti. Kiṃ karoti? Parissayaṃ nāseti, bhoge uppādeti.

“Tattha dārakassa mātukucchiyaṃ nibbattakālato paṭṭhāya mātāpitūnaṃ sukhomeva sātameva hoti. Yepi pakatiyā manussāmanussaparissayā honti, te sabbe apagacchanti. Evaṃ parissayaṃ nāseti. Dārakassa pana mātukucchimhi nibbattakālato paṭṭhāya gehe bhogānaṃ pamāṇaṃ na hoti, nidhikumbhiyo puratopi pacchatopi gehaṃ parivaṭṭamānā pavisanti. Mātāpitāro parehi ṭhapitadhanassapi sammukhībhaṃ gacchanti, dhenuyo bahukhīrā honti, goṇā sukhasīlā honti, vappaṭṭhāne sassāni sampajjanti, vaḍḍhiyā vā sampayuttaṃ, tāvakālikaṃ vā dinnaṃ dhanam acoditā sayameva āharitvā denti, dāsādayo subbacā honti, kammantā na parihāyanti, dārako gabbhato paṭṭhāya parihāraṃ labhati, komārikavejjā sannihitāva honti. Gahapatikule jāto seṭṭhiṭṭhānaṃ, amaccakulādīsu jāto senāpatiṭṭhānādīni labhati. Evaṃ bhoge uppādeti. So aparissayo sabhogo ciraṃ jīvati. Idaṃ upatthambhakakammaṃ nāma. Imesu catūsu purimāni dve akusalāneva, janakaṃ kusalampi akusalampi, upatthambhakaṃ kusalamevā”ti.

Ettha vibādhūpaghātā nāma kusalavipākamhi na yuttāti adhippāyena “dve akusalānevā”ti vuttaṃ. Devadattādīnaṃ pana nāgādīnaṃ ito anuppadinnayāpanakapetānañca narakādīsu akusalavipākūpatthambhanūpapīlanūpaghātakāni santīti catunnampi kusalākusalabhāvo na virujjhati. Evañca katvā yā bahūsu ānantariyesu katesu ekena gahitappaṭisandhikassa itaresaṃ tassa anubalappadāyitā vuttā, sāpi samatthitā hoti.

Suttantapariyāyena ekādasa kammāni vibhajitvā idāni abhidhammapariyāpannaṃ dassento “atthekaccāni pāpakāni kammāsammādanāni”tiādīnā vibhaṅgapāliṃ dasseti. Tattha gatisampattiṭṭhānāni gatisampattiyā paṭibāhitāni nivāritāni paṭisedhitāni. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha ca gatisampattīti sampannagati devaloko ca manussaloko ca. Gativipattīti vipannagati cattāro apāyā. Upadhisampattīti

attabhāvasamiddhi. Upadhivipattīti hīnaattabhāvatā. Kālasampattīti surājasumanussakālasaṅkhāto sampannakālo. Kālavipattīti durājadummanussakālasaṅkhāto vipannakālo. Payogasampattīti sammāpayogo. Payogavipattīti micchāpayogo.

Idāni yathāvuttapāliya atthaṃ dassento “tatthā”tiādimāha. Tattha aniṭṭhārammaṇānubhavanārahe kamme vijjamāneyevāti iminā aniṭṭhārammaṇānubhavananimittakassa pāpakammasa sabbhāvaṃ dasseti. Taṃ kammanti taṃ pāpakaṃ kammaṃ. Ekaccassa hi aniṭṭhārammaṇānubhavananimittaṃ bahupāpakammaṃ vijjamānampi gativipattiyaṃ ṭhitasseva vipaccati. Yadi pana so ekena kalyāṇakammena gatisampattiyaṃ devesu vā manussesu vā nibbatteyya, tādise ṭhāne akusalassa vāro natthi, ekantaṃ kusalassevāti taṃ kammaṃ gatisampattiapaṭibāḷhaṃ na vipaccati. Patibāhitaṃ hutvāti bādhitam hutvā. Attabhāvasamiddhiyanti sarīrasampattiyaṃ. Kiliṭṭhakammassāti hatthimeṇḍaassabandhakagopālakādikammasa. Palāyitabbayuttakāleti hatthiādipaccatthikasamāgamakāle. Lañjaṃ detīti evaṃ me bādhatam paresam vase na hotīti deti. Corikayuttakāleti pakkhabalādīnaṃ labbhamānakāle. Antarakappeti pariyoṣānapatte antarakappe.

Abhidhammanayena soḷasa kammāni vibhajtvā paṭisambhidāmagga-pariyāyena dvādasa kammāni vibhajtvā dassetum “aparānipī”tiādimāha. Tattha atītabhavesu katassa kammassa atītabhavesuyeva vipakkavipākaṃ gahetvā “ahosi kammaṃ ahosi kammavipāko”ti vuttanti āha “yaṃ kammaṃ atīte āyūhita”ntiādi. Vipākavāranti vipaccanāvasaraṃ vipākavāraṃ. “Vipākavāraṃ labhatī”ti iminā vuttamevatthaṃ “paṭisandhiṃ janesī”tiādinā vibhāveti. Tattha paṭisandhiṃ janesīti iminā ca paṭisandhidāyakassa kammassa pavattivipākadāyitāpi vuttā hoti. Pavattivipākasseva pana dāyakaṃ rūpajanakasīsena vadati. Tasseva atītassa kammassa diṭṭhadhammavedanīyassa upapajjavedanīyassa ca paccayavekallena atītabhavesuyeva avipakkavipākāṇca, atīteyeva parinibbutassa diṭṭhadhammavedanīyaupapajjavedanīyaaparapariyāyavedanīyassa kammassa avipakkavipākāṇca gahetvā “ahosi kammaṃ nāhosi kammavipāko”tipi vuttanti āha “yaṃ pana vipākavāraṃ na labhī”tiādi.

Atītasseeva kammassa avipakkavipākassa paccuppannabhava paccayasampattiya vipaccamānaṃ vipākaṃ gahetvā “ahosi kammaṃ atthi kammavipāko”ti vuttanti āha “yaṃ pana atīte āyūhita”ntiādimāha. Atītasseeva kammassa atikkantavipākakālassa ca paccuppannabhava parinibbāyantassa ca avipaccamānavipākaṃ gahetvā “ahosi kammaṃ natthi kammavipāko”ti vuttanti āha “aladdhavipākavāra”ntiādi. Atītasseeva kammassa vipākārahassa avipakkavipākassa anāgatabhave paccayasampattiya vipaccitabbaṃ vipākaṃ gahetvā “ahosi kammaṃ bhavissati kammavipāko”ti vuttanti dassento “yaṃ pana atīte āyūhita”ntiādimāha. Atītasseeva kammassa atikkantavipākakālassa ca anāgatabhave parinibbāyitabbassa avipaccitabbavipākāṇca gahetvā “ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipāko”ti vuttanti āha “yaṃ anāgate vipākavāraṃ na labhissati”tiādi. Evaṃ tāva atītakammaṃ atītapaccuppannānāgatavipākāvipākavasena chadhā dassitam.

Idāni paccuppannabhava katassa diṭṭhadhammavedanīyassa idheva vipaccamānaṃ vipākaṃ gahetvā “atthi kammaṃ atthi kammavipāko”ti vuttanti dassento “yaṃ pana etarahi āyūhita”ntiādimāha. Yaṃ pana etarahi vipākavāraṃ na labhatītiādinā tasseva paccuppannassa kammassa paccayavekallena idha avipaccamānaṇca

diṭṭheva dhamme parinibbāyantassa idha avipaccamānañca vipākaṃ gahetvā “atthi kammaṃ natthi kammavipāko”ti vuttanti dasseti. Paccuppannasseva kammassa upapajjavedanīyassa aparapariyāyavedanīyassa ca anāgatabhave vipaccitabbavipākaṃ gahetvā “atthi kammaṃ bhavissati kammavipāko”ti vuttanti āha “yaṃ pana etarahi āyūhitaṃ anāgate vipākavāraṃ labhissatī”tiādi. Paccuppannasseva kammassa upapajjavedanīyassa paccayavekallena anāgatabhave avipaccitabbañca anāgatabhave parinibbāyitabbassa aparapariyāyavedanīyassa avipaccitabbañca vipākaṃ gahetvā “atthi kammaṃ na bhavissati kammavipāko”ti vuttanti āha “yaṃ pana vipākavāraṃ na labhissatī”tiādi.

Evañca paccuppannakammaṃ paccuppannānāgatavipākāvipākavasena catudhā dassetvā idāni anāgatabhave katassa kammassa anāgate vipaccitabbavipākaṃ gahetvā “bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipāko”ti vuttanti dassento “yaṃ panānāgate āyūhissatī”tiādimāha. Tasseva anāgatassa kammassa paccayavekallena avipaccitabbañca anāgatabhave parinibbāyitabbassa avipaccitabbañca vipākaṃ gahetvā “bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipāko”ti vuttanti āha “yaṃ pana vipākavāraṃ na labhissatī”tiādi. Evaṃ anāgatakammaṃ anāgatavipākāvipākavasena dvīdhā dassitaṃ. Evantiādinā yathāvuttadvādasakammāni nigameti.

Idāni sabbesu yathāvuttappabhedesu kammesu yāni abhidhammanayena vibhattāni soḷasa kammāni, yāni ca paṭisambhidāmaggapariyāyena vibhattāni dvādasā kammāni, tāni sabbāni suttantikapariyāyena vibhattesu ekādasavidhesuyeva kammesu antogadhāni, tāni ca diṭṭhadhammavedanīyaupapajjavedanīyaaparapariyāyavedanīyesu tīsuyeva antogadhānīti dassento “īti imāni cevā”tiādimāha. Tattha attano ṭhānā osakkītvāti attano yathāvuttadvādasasoḷasappabhedasaṅkhātāṭṭhānato parihāpetvā, taṃ taṃ pabbhedaṃ hitvāti vuttaṃ hoti. Ekādasā kammāniyeva bhavantīti taṃsabhāvānaṃyeva kammānaṃ dvādasadhā soḷasadhā ca vibhajitvā vuttattā evamāha. Yasmā ekādasadhā vuttakammāni diṭṭhadhammavedanīyāni vā siyumaṃ upapajjavedanīyāni vā aparapariyāyavedanīyāni vā, tasmā vuttaṃ “tīṇiyeva kammāni hontī”ti.

Tesaṃ saṅkamaṇaṃ natthīti tesaṃ diṭṭhadhammavedanīyādīnaṃ saṅkamaṇaṃ natthi, saṅkamaṇaṃ upapajjavedanīyādibhāvāpatti. Tenāha “yathāṭṭhāneyeva tiṭṭhantī”ti, attano diṭṭhadhammavedanīyādiṭṭhāneyeva tiṭṭhantīti attho. Diṭṭhadhammavedanīyameva hi paṭhamajavanacetanā, upapajjavedanīyameva sattamajavanacetanā, majjhe pañca aparapariyāyavedanīyamevāti natthi tesaṃ aññaṃaññaṃ saṅgaho, tasmā attano attano diṭṭhadhammavedanīyādisabhāveyyeva tiṭṭhanti. Teneva bhagavatā - “diṭṭhe vā dhamme, upapajja vā, apare vā pariyāye”ti tayo vikappā dassitā. Tenevāha “diṭṭhadhammavedanīyaṃ kamma”ntiādi. Tattha “diṭṭhe vā dhamme”ti satthā na vadeyyāti asati niyāme na vadeyya. Yasmā pana tesaṃ saṅkamaṇaṃ natthi, niyatasabhāvā hi tāni, tasmā satthā “diṭṭhe vā dhamme”tiādimavoca.

Sukkapakkheti “alobho nidānaṃ kammānaṃ samudayāyā”tiādinā āgate kusalapakkhe. Niruddheti ariyamaggādhigamena anuppādanirodhena niruddhe. Tālavatthu viya katanti yathā tāle chinne ṭhitaṭṭhāne kiñci na hoti, evaṃ kamme pahīne kiñci na hotīti attho. Tālavatthūti vā matthakacchinno tālo vutto pattaphalamakulasūciādīnaṃ abhāvato. Tato eva so aviruḷhidhammo. Evaṃ pahīnakammo sattasantāno. Tenāha “matthakacchinnatālo viyā”ti. Anuabhāvaṃ

kataṃ pacchato dhammappavattiyā abhāvato. Tenāha “yathā”tiādi.
Appavattikatakālo viyāti bījānaṃ sabbaso appavattiyā katakālo viya.
Chinnamūlakānanti kilesamūlassa sabbaso chinnattā chinnamūlakānaṃ. Kilesā hi
khandhānaṃ mūlāni.

Vedanīyanti veditabbaṃ. Aññaṃ vatthu natthīti aññaṃ adhiṭṭhānaṃ natthi.
Sugatisaññitāpi heṭṭhimantena saṅkhāradukkhato anapagatattā duggatiyo evāti
vuttaṃ “sabbā duggatiyo”ti, evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Lobho etassa
kāraṇabhūto atthīti lobhaṃ, lobhanimittaṃ kammaṃ. Tathā dosanti etthāpi. Tenāha
“lobhadosasīsenā lobhajañca dosajañca kammameva niddiṭṭha”nti. Vaṭṭavivaṭṭanti
vaṭṭaṇca vivaṭṭaṇca.

Nidānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

35. Pañcame āḷaviyanti āḷaviraṭṭhe, na āḷavinagare. Tenāha “āḷaviyanti āḷaviraṭṭhe”ti.
Athāti avicchedatthe nipāto. Tattha bhagavato nisajjāya avicchinnāya evāti attho.
Tenāha “eva”ntiādi. Hatthato hatthaṃ gatattāti āḷavakassa yakkhassa hatthato
sammāsambuddhassa hatthaṃ, tato rājapurisānaṃ hatthaṃ gatattā.

Māghassāti māghamāsassa. Evaṃ phaggunassāti etthāpi. Khurantarehi kaddamo
uggantvā tiṭṭhatīti kaddamo khurantarehi uggantvā tiṭṭhati. Catūhi disāhi vāyanto
vāto verambhoti vuccati verambhavātasadisattā.

Pañcadvārakāyanti pañcadvārānusārena pavattaṃ viññāṇakāyaṃ. Khobhayamānāti
kilesakhobhavasena khobhayamānā cittaṃ saṅkhobhaṃ karontā. Cetasikāti
manodvārikacittasannissitā. Tenāha “manodvāraṃ khobhayamānā”ti. So rāgoti
taṃsadiso rāgo. Bhavati hi taṃsadise tabbohāro yathā “sā eva tittirikā, tāni eva
osadhānī”ti. Yādiso hi ekassa puggalassa uppajjanakarāgo, tādiso eva tato aññaṃ
rāgabhāvasāmaññato. Tena vuttaṃ “tathārūpo rāgo”tiādi. Icchitālābhena rajanīyesu
vā niruddhesu vatthūsu domanassuppattiyā dosapariḷāhānaṃ sambhavo veditabbo.

Na limpati anupalittacittattā. Sītibhūto nibbutasabbapariḷāhattā. Āsattiyo vuccanti
taṇhāyo tattha tattha āsañjanaṭṭhena. Darathanti pariḷāhajātaṃ. Cetasoti
sāmivacanaṃ.

Hatthakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Devadūtasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe devadūtānīti liṅgavipallāsaṃ katvā vuttanti āha “devadūtā”ti,
ubhayaliṅgaṃ vā etaṃ padaṃ, tasmā napuṃsakaliṅgavasena pāḷiyaṃ vuttassa
pulliṅgavasena atthadassanaṃ kataṃ. Devoti maccūti abhibhavanaṭṭhena sattānaṃ
attano vase vattāpanato maccurājā “devo”ti vuccati. Yathā hi devo pakatisatte
abhibhavati, evaṃ maccu sabbasatte abhibhavati, tasmā devo viyāti devo. “Tassa
dūtā”ti vatvā idānissa dūte tesam dūtabhāvañca vibhāvetuṃ “jiṇṇabyādhimatā
hī”tiādi vuttaṃ. Tena codanatthena devassa dūtā viyāti devadūtāti dasseti. “Ahaṃ
asukaṃ pamaddituṃ āgamissāmi, tuvaṃ tassa kese gahetvā mā vissajjehī”ti
maccudevassa āṇākarā dūtā viyāti hi dūtāti vuccanti.

Idāni saddhātabbaṭṭhena devā viya dūtāti devadūtāti dassento “devā viya
dūtā”tiādimāha. Tattha alaṅkatappaṭiyattāyāti idaṃ attano dibbānubhāvaṃ āvikatvā

ṭhitāyāti dassanattamaṃ vuttaṃ. Devatāya byākaraṇasadisameva hoti na cirasseva jarābyādhimaraṇassa sambhavato. Visuddhidevānanti khīṇāsavabrahmānaṃ. Te hi carimabhava bodhisattānaṃ jīṇṇādibhedaṃ dassenti, tasmā antimabhavikabodhisattānaṃ visuddhidevehi upaṭṭhāpitabhāvaṃ upādāya tadanñesampi tehi anupaṭṭhāpitānampi tathā voharitabbatā pariyāyasiddhāti veditabbā. Disvāvāti visuddhidevehi dassite disvāva. Tatoyeva hi te visuddhidevānaṃ dūtā vuttā.

Kasmā āraddhanti kevalaṃ devadūte eva sarūpato adassetvāti adhippāyo. Devānaṃ dūtānaṃ dassanūpāyattā tathā vuttanti dassento “devadūtā...pe... samanuyuñjati”ti āha. Tattha devadūtā...pe... dassanattanti devadūtānaṃ anuyuñjanaṭṭhānūpagassa kammaṃ dassanattamaṃ.

Ekacce therāti andhakādike viññāṇavādino ca sandhāya vadati. Nerayike niraye pāleni tato niggantaṃ appadānavasena rakkhanti nirayapālā. Atha vā nirayapālatāya nerayikānaṃ nirayadukkheṇa pariyaṇaddhāya alaṃ samatthāti nirayapālā. Tanti “natthi nirayapālā”ti vacanaṃ. Paṭisedhitamevāti “atthi nirayesu nirayapālā atthi ca kāraṇikā”tiādinā nayena abhidhamme paṭisedhitameva. Yadi nirayapālā nāma na siyumaṃ, kammakāraṇāpi na bhavēyya. Sati hi kāraṇike kammakāraṇāya bhavitaṃbanti adhippāyo. Tenāha “yathā hi”tiādi. Etthāha - “kiṃ panete nirayapālā nerayikā, udāhu anarayikā”ti. Kiñcetha - yadi tāva nerayikā nirayaṃvattaniyena kammaṇa nibbattā, sayampi nirayadukkhaṃ paccanubhaveyyumaṃ, tathā sati aññesaṃ nerayikānaṃ ghātanāya asaṃmatthā siyumaṃ, “ime nerayikā ime nirayapālā”ti vavatthānañca na siyā. Ye ca ye ghātenti, tehi samānarūpabalappamañeḥi itaresaṃ bhayasantāsā na siyumaṃ. Atha anarayikā, nesaṃ tattha kathaṃ sambhavoti? Vuccate - anarayikā nirayapālā anirayaḡatisaṃvattaniyakammaṇibbattito. Nirayūpapattisaṃvattaniyakammato hi aññeneva kammaṇā te nibbattanti rakkhasajātikattā. Tathā hi vadanti sabbatthivādino -

“Kodhā kurūrakammantā, pāpābhīrucino tathā;
Dukkhesu ca nandanti, jāyanti yamarakkhasā”ti.

Tattha yadeke vadanti “yātanādukkhaṃ paṭisaṃvedeyyumaṃ, atha vā aññamaññaṃ ghāteyyu”ntiādi, tayidaṃ asāraṃ nirayapālānaṃ nerayikabhāvasseva abhāvato. Yadi pi anarayikā nirayapālā, ayomaṃyā pana ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya nirayabhūmiyā parikkamaṃmānā kathaṃ dāhadukkhaṃ nānubhavanti? Kammaṇubhāvato. Yathā hi iddhiṃmanto cetovasippattā mahāmogallānādayo nerayike anukampantā iddhibalena nirayabhūmiṃ upagatā dāhadukkheṇa na bādhiyanti, evaṃ sampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ.

Iddhivisaṃyassa acinteyyabhāvatoti ce? Idampi taṃsamānaṃ kammavipākassa acinteyyabhāvato. Tathārūpeṇa hi kammaṇā te nibbattā yathā nirayadukkheṇa abādhitā eva hutvā nerayike ghātenti, na cettakeṇa bāhiraṃvisaṃyābhāvo yujjati iṭṭhāniṭṭhatāya paccekaṃ dvārapurisesupi vibhattasabhāvattā. Tathā hi ekaccassa dvārassa purisassa ca iṭṭhaṃ ekaccassa aniṭṭhaṃ, ekaccassa ca aniṭṭhaṃ ekaccassa iṭṭhaṃ hoti. Evañca katvā yadeke vadanti “natthi kammavasena tejasā parūpatāpana”ntiādi, tadapāhataṃ hoti. Yaṃ pana vadanti “anarayikānaṃ tesāṃ kathaṃ tattha sambhavo”ti niraye nerayikānaṃ yātanāsabbhāvabhāvato. Nerayikasattayātanāyoggañhi attabhāvaṃ nibbattentaṃ kammaṃ tādisanikanti

vināmitaṃ nirayaṭṭhāne eva nibbatteti. Te hi nerayikehi adhikatarabalārohapariṇāhā ativiya bhayānakadassanā kurūratapayogā ca honti. Eteneva tathā nerayikānaṃ vibādhakakākasunakhādīnampi nibbattiyā atthibhāvo saṃvaṇṇitoti daṭṭhabbo.

Kathamāññagatikehi aññagatikabādhananti ca na vattabbaṃ aññatthāpi tathā dassanato. Yaṃ paneke vadanti “asattasabhāvā eva niraye nirayapālā niraye sunakhādayo cā”ti, tampetesam matimattaṃ aññattha tathā adassanato. Na hi kāci atthi tādisī dhammappavatti, yā asattasabhāvā, sampatisattehi appayojitā ca atthakiccaṃ sādhentī diṭṭhapubbā. Petānaṃ pāṇīyanivāraṇaṃ daṇḍādihattānañca purisānaṃ sabbhāve asattabhāve ca visesakāraṇaṃ natthīti tādisānaṃ sabbhāve kiṃ pāpakānaṃ vattabbaṃ. Supinopaghātopi atthakiccasamatthatāya appamāṇaṃ dassanādimattenapi tadatthasiddhito. Tathā hi supine āhārūpabhogādinā na atthasiddhi, iddhinimmānarūpaṃ panettha laddhaparihāraṃ iddhivisayassa acinteyyabhāvato. Idhāpi kammavipākassa acinteyyabhāvatoti ce? Taṃ na, asiddhattā. Nerayikānaṃ kammavipāko nirayapālāti siddhamettaṃ, vuttanayena pālito ca tesam sattabhāvo eva siddho. Sakkā hi vattaṃ sattasaṅkhātā nirayapālāsāññitā dhammappavatti sābhisandhikaparūpaghāti atthakiccasabbhāvato oṇhārādi rakkhasasantati viya. Abhisandhipubbakatā cettha na sakkā paṭikkhipitum tathā tathā abhisandhiyā ghātanato. Tato eva na saṅghātapabbatehi anekantikātā. Ye pana vadanti “bhūtavisesā eva te vaṇṇasaṅghānādivisesavanto bheravākārā narakapālāti samaññaṃ labhanti”ti, tadasiddhaṃ ujukameva pāliyaṃ “atthi niraye nirayapālā”ti vādassa patiṭṭhāpitattā.

Apica yathā ariyavinaye narakapālānaṃ bhūtamattatā asiddhā, tathā paññattimattavādinopi bhūtamattatā asiddhā sabbaso rūpadhammānaṃ atthibhāvasseva appaṭijānanato. Na hi tassa bhūtāni nāma paramatthato santi. Yadi paramatthaṃ gahetvā voharati, atha kasmā cakkhurūpādīni paṭikkhipatīti? Tiṭṭhatesā anavaṭṭhitatakkānaṃ appahīnavipallāsānaṃ vādavīmaṃsā. Evaṃ attheva niraye nirayapālāti niṭṭhametta gantabbaṃ. Sati ca nesaṃ sabbhāve asatipi bāhire visaye narake viya desādiniyamo hotīti vādo na sijjhati, sati eva pana bāhire visaye desādiniyamoti daṭṭhabbaṃ.

Devadūtasarāpanavasena satte yathūpacite puññakamme yameti niyametīti yamo. Tassa yamassa vemānikapetānaṃ rājabhāvato rañño. Tenāha “yamarājā nāma vemānikapetarājā”ti. Kammavipākanti akusalakammavipākaṃ. Vemānikapetā hi kaṇhasukkavasena missakaṃ kammaṃ katvā vinipātikadevatā viya sukkena kammunā paṭisandhiṃ gaṇhanti. Tathā hi maggaphalabhāginopi honti, pavattiyaṃ pana kammānurūpaṃ kadāci puññaphalaṃ, kadāci apuññaphalaṃ paccanubhavanti. Yesam pana ariyamaggo uppajjati, tesam maggādhigamato paṭṭhāya puññaphalameva uppajjatīti daṭṭhabbaṃ. Apuññaphalaṃ pubbe viya kaṭukaṃ na hoti, manussattabhāve ṭhitānaṃ viya mudukameva hotīti apare. Dhammiko rājāti ettha tassa dhammikabhāvo dhammadevaputtassa viya uppattiniyato dhammatāvasena veditabbo. Dvāresūti avīcimahānarakassa catūsu dvāresu. Khīṇāsavā brāhmaṇā nāma ukkaṭṭhaniddesena.

Anuyogavattanti anuyoge kate vattitabbavattaṃ. Āropentoti kārāpento, attano pucchaṃ uddissa paṭivacanaṃ dāpento pucchati. Parassa hi adhippāyaṃ ñātuṃ icchanto tadupagaṃ payogaṃ karonto pucchati nāma. Laddhinti gāhaṃ. Patiṭṭhāpentoti tattha niccakālaṃ kārāpento. Kāraṇaṃ pucchantoti yuttiṃ pucchanto. Samanubhāsatīti yathānuyuttamatthaṃ vibhūtaṃ katvā katheti.

Jiṇṇanti jarāpattiyā jiṇṇaṃ. Ekacco daharakālato paṭṭhāya paṇḍurogādinā abhibhūtakāyatāya jiṇṇasadiṣo hoti, ayaṃ na tathā jarāpattiyā jiṇṇoti dasseti. Gopānasī viya vaṅkanti vaṅkagopānasī viya vaṅkaṃ. Na hi vaṅkabhāvassa nidassanattamaṃ avaṅkagopānasī gayhati. Bhagganti bhaggasarīraṃ kaṭṭiyaṃ bhaggakāyattā. Tenāha “imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti”ti. Daṇḍapaṭisaraṇanti ṭhānagamanesu daṇḍo paṭisaraṇaṃ etassāti daṇḍapaṭisaraṇaṃ tena vinā vattitumaṃ asamatthattā. Tenāha “daṇḍadutiya”nti. Jarāturanti jarāya patthatasamkilantakāyaṃ. Sabbaso kimihataṃ viya mahākhallātaṃ sīsamassāti mahākhallātasīsaṃ. Saṅjātavalinti samantato jātavalikaṃ. Jarādhammoti jarāpakatiko. Tenāha “jarāsabhāvo”ti. Sabhāvo ca nāma tejodhātuyā uṇhatā viya na kadāci vigacchatīti aha “aparimutto jarāyā”tiādi.

Atthato evaṃ vadati nāma, vācāya avadantopi atthāpattito evaṃ vadanto viya hoti viññūnanti attho. Taruṇo ahoṣiṃ yobbanena samannāgato. Ūrūnaṃ balaṃ etassa atthīti ūrubalī. Tena dūrepi gamanāgamanalaṅghanādisamattataṃ dasseti, bāhubalīti pana iminā hatthehi kātabbakiccasamattataṃ, javaggahaṇena vegasā pavattisamattataṃ. Antarahitāti naṭṭhā. Ettha ca na kho panāhantiādi jarāya devadūtabhāvadassanaṃ. Tenāha “tenesa devadūto nāma jāto”ti. Ābādhassa atthitāya ābādhikaṃ. Vividhaṃ dukkhaṃ ādahatīti byādhī, visesena vā ādhiyati etenāti byādhī, byādhī samjāto etassāti byādhitaṃ. Esa nayo dukkhitanti etthāpi.

Dutiyaṃ devadūtanti etthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. Byādhinā abhihatoti byādhinā bādhito, upaddutoti attho.

Viparibhinnavaṇṇoti viparibhinnanīlavaṇṇo. Tañhi yattha yattha gahitapubbakaṃ, tattha tattha paṇḍuvaṇṇaṃ, maṃsussadaṭṭhāne rattavaṇṇaṃ, yebhuyyena ca nīlasāṭakapārutaṃ viya hoti. Tena vuttaṃ “viparibhinnanīlavaṇṇo”ti.

“Ko labhati, ko na labhati”ti nirayupagasseva vasenāyaṃ vicāraṇāti “yena tāva bahu pāpaṃ kata”ntiādi āraddhaṃ. Bahu pāpaṃ katanti bahuso pāpaṃ kataṃ. Tena pāpassa bahulīkaraṇamāha. Bahūti vā mahantaṃ. Mahatthopi hi bahusaddo dissati “bahu vata kataṃ assā”tiādīsu, garukanti vuttaṃ hoti. So garukaṃ bahulaṃ vā pāpaṃ katvā ṭhito niraye nibbattatiyeva, na yamapurisehi yamassa santikaṃ nīyatīti. Parittanti pamāṇaparittatāya kālaparittatāya ca parittaṃ. Purimasmiṃ atthe agarūti attho, dutiyasmiṃ abahulanti. Yathāvuttamatthaṃ upamāya vibhāvetumaṃ “yathā hi”tiādi vuttaṃ. Kattabbameva karontīti daṇḍameva karonti. Anuvijjivāti vīmaṃsitvā. Vinicchayaṭṭhānanti aṭṭakaraṇaṭṭhānaṃ. Parittapāpakammāti dubbalapāpakammā. Attano dhammatāyāti parehi asāriyamānepi attano dhammatāya saranti. Te hi pāpakammaṃ dubbalabhāvato katūpacitassa ca okāsārahakusalakammaṃ balavabhāvato attano dhammatāyapi saranti. Sāriyamānāpīti “idaṃ nāma tayā kataṃ puñṇakamma”nti parehi sāriyamānāpi.

Ākāsacetiyaṃ girisikhare abbhokāse vivaṭaṅgaṇe katacetiyaṃ. Rattapaṭenāti rattavaṇṇena paṭena pūjesi paṭākaṃ katvā. Aggijālasaddanti paṭapaṭāyantaṃ narake aggijālasaddaṃ sutvāva. Attanā pūjitapaṭaṃ anussarīti tadā paṭākāya vātappahārasadde nimittassa gahitattā “mayā tadā ākāsacetiye pūjitarattapaṭasaddo viyā”ti attanā pūjitapaṭaṃ anussari.

Sumanapupphakumbhenāti kumbhaparimāṇena sumanapuppharāsinaṃ. “Dasādhikaṃ nāḷisaḥsakumbha”nti keci, “pañcaambaṇa”nti apare. Tīhipi na sarati balavato pāpakammaṃ byāmahito. Tuṇhī ahoṣīti “kammāraho aya”nti tattha paṭikāraṃ

apassanto tuṇhī ahosi.

Ekapakkhacchadanamattāhīti majjhimappamāṇassa gehassa ekacchadanappamāṇehi. Suttāhatam karitvāti kālasuttam pādetvā. Yathā ratho sabbaso pajjalito hoti ayomayo, evam yugādayopissa pajjalitā sajotibhūtā eva hontīti āha “saddhim...pe... rathe yojetvā”ti. Mahākūṭāgārappamāṇanti sattabhūmakamahākūṭāgārappamāṇam.

Vibhattoti sattānam sādharmaṇena pāpakammunā vibhatto. Hīnam kāyanti hīnam sattanikāyam, hīnam vā attabhāvam. Upādāneti catubbidhe upādāne. Atthato pana taṇhādiṭṭhiggāhoti āha “taṇhādiṭṭhiggahāne”ti. Sambhavati jarāmarāṇam etenāti sambhavo, upādānanti āha “jātiyā ca marāṇassa cha kāraṇabhūte”ti. Anupādāti anupādāya. Tenāha “anupādiyivā”ti. Sakalavaṭṭadukkham atikkantāti carimacittanīrodhena vaṭṭadukkhassa kilesānampi asambhavato sabbam vaṭṭadukkham atikkantā.

Devadūtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Catumahārājasuttavaṇṇanā

37. Sattame amā saha vattanti tasmiṃ tasmiṃ kiccehi amaccā, sahitā. Parisati bhavāti pārisajjā, parivāraṭṭhāniyā parisāpariyāpannā. Tenāha “paricārikadevatā”ti. Tātāti ālapanam. Evanti “kacci bahū manussā”tiādinā vuttākārena. Aṭṭha vāreti ekasmiṃ aḍḍhamāse catukkhattum tathā itarasminti evam aṭṭha vāre. Adhiṭṭhahantīti adhiṭṭhanti. Paṭijāgarontīti paṭi paṭi jāgaronti. Puññaṃ karontā hi sattā jāgaronti nāma kātabbakiccappasutattā, itare pana supanti nāma sahitaparavitattattā. Cātuddasiuposathassa anugamanam viya pannarasiuposathassa paccuggamanam na labbhati divasābhāvato.

Tatoti tato tato. Tam upanissāyāti tā tā gāmanigamarājadhāniyo upanissāya. Adhivatthāti āramavanarukkhādīsu adhivatthā devatā. Teti te devā. Sandhāya kathetīti bhagavā katheti. Vuttanti aṭṭhakathāyam vuttam.

Niccaṃ nibaddham uposatho samvacchare samvacchare paṭi paṭi haritabbato pavattetabbato pāṭihāriyapakkho nāma. Guṇaṅgehīti uposathaṅgehi.

Vutthavāsoti vusitabrahmacariyavāso. Kattabbakiccanti dukkhādīsu pariññātādikiccaṃ. Otāretvāti chaḍḍetvā. Parikkhīṇabhavasamyojanoti sabbaso khīṇabhavabandhano. Kāraṇena jānitvāti vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya cattāri ariyasaccāni jānitvā.

Jānantoti “arahantānam anukaraṇappaṭipatti esā, yadidaṃ sammadeva uposathānuṭṭhāna”nti evam uposathakammasa guṇam jānanto. Evarūpenāti yādiso bhagavato uposathabhāvo vihito, evarūpena arahantānukaraṇena uposathakammena. Sakkā pahitatto vipassanam ussukkāpetvā khīṇāsavasampattim pāpuṇitum. Aṭṭhamam uttānatthameva sattame vuttanayattā.

Catumahārājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sukhumālasuttavaṇṇanā

39. Navame niddukkhotti kāyikacetasikadukkhavirahito. Sadukkhe hi savighāte sukhumālattā anavasārā, tasmā sukhito niddukkhātāya sukhumālo nāma. Yāvassa sukhumālattā paramukkamsagatāti āha “paramasukhumālo”ti. Ativiya sukhumālotti attho. Antamatītaṃ accantaṃ. Sabbadā sukhumālotti āha “satataniddukkho”ti. Cariyakāleti bodhicariyāya caraṇakāle. Tenāti bodhisattena. Aññattha pana padumanti rattaṃ kamalaṃ. Puṇḍarīkanti setaṃ vuccati. Itarāti itarapokkharāṇiyo. “Bodhisattassa kirā”tiādikaṃ pokkharāṇīnaṃ uppattidassanaṃ. Kuddālakammakāreti khaṇake. Pokkharāṇiṭṭhānānīti pokkharāṇikhaṇanayoggaṭṭhānāni. Gaṇhāpesīti khaṇāpesi. Pokkharāṇisaddo cettha tādise jalāsaye niruḷho daṭṭhabbo paṇkajādisaddā viya. Sopānabāhukānaṃ matthakaṭṭhānaṃ uṇhīsanti adhippetāṃ. Udakasecananāḷikāti udakacchaṭṭāvissajjananāḷiyantāni. Pañcavidhāti vaṇṇavasena jātivasena ca.

Kho panassāti nipātamattaṃ. Kāsika-saddo ativiya saṇhe sukhume mahagghavatthe niruḷho, aññasmimpi tathājātike ruḷhivasena pavattatīti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “akāsikaṃ candana”nti. Hemante vāso hemantaṃ, hemantaṃ arahatīti hemantiko, pāsādo. “Itaresupi eseva nayo”ti vatvā tadeva nesaṃ arahataṃ dassetaṃ “tattha hemantiko”tiādi vuttaṃ. Sajālānīti sajālavātapānāni, udakayantānīti udakadhārāvissandanakayantāni. Pāsādamatthaketi pāsādassa upariākāsatale. Bandhitvāti payojitayante sukkhamahiṃsacammaṃ bandhitvā. Yantaṃ parivattetvāti yathāpayojitaṃ yantaṃ pāsāṇāropanatthañceva puna tesāṃ vissajjanatthañca parivattetvā. Tasmīṃ vissajjentīti chadanapiṭṭhe baddhasukkhamaḥimsacamme vissajjenti.

Sahassathāmanti purisasahassabalaṃ, purisasahassena vahitabbabhāravahaṃ. Pallaṅke nisinnovāti ratanamayaapallaṅke yathānisinno eva. Uppatanākārapattanti uppatitvā ṭhitaṃ viya. Jiyaṃ pothentassāti jiyāghātaṃ karontassa. Jiyappahārasaddoti jiyāghātasaddo. Yante baddhanti yantabaddhaṃ katvā ṭhapitaṃ. Saddantareti thāmamajjhimassa purisassa saddasavanaṭṭhāne. Gāvutassa catuttho bhāgo kosotipi vuccati dvisahassadaṇḍappamāṇaṭṭhānaṃ.

Sabbatṭhānānīti mahāpurisassa tāni tāni sabbāni vasanaṭṭhānāni. Sikhābaddhoti purisasabhāvasseva viseto dassanametāṃ. Na uppilāvitabhāvatthanti uppilāvitabhāvasaṅkhātaṃ atthaṃ na kathesīti attho. Tassa hi bodhimūleyeva setughāto. Tenevāti appamādalakkhaṇassa dīpanato eva. Attānaṃ atikkamitvāti attano jarāpattiṃ acintetvā aṭṭiyati. Na panesa maggena pahīno tadā maggassa anadhigatattā. Sikkhaṃ paṭikkhipitvāti yathāsamādinnaṃ sikkhaṃ pahāya.

Aviparītabyādhiādisabhāvāvāti ekantena byādhiādisabhāvā eva. Evaṃ jigucchāvihārenāti evaṃ sakalasseva vaṭṭadukkhassa jigucchānavihārena viharantassa. Evaṃ jigucchānanti evaṃ parassa jigucchanaṃ. Paraṃ ajigucchamānoti karuṇāyanena evaṃ paraṃ ajigucchanto. Abhibhosmīti abhibhavitā asmi. Ussāho ahūti caturaṅgasamannāgataṃ vīriyameva catubbidhasammappadhānavīriyañca ahosi, yena maggabrahmacariyaparāyaṇo jāto.

Sukhumālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ādhipateyyasuttavaṇṇanā

40. Dasame abhibhavitvā pavattanaṭṭhena adhipati yaṃ kiñci jeṭṭhakaṃ na kārakaṃ attānaṃ adhipatīti katvā attā eva adhipati, tato āgataṃ attādhīpateyyaṃ. Tenāha “attāna”ntiādi. Lokanti sattalokaṃ. So ca kho iddhiyādiguṇavisesayutto adhippeto adhipatibhāvassa adhippetattā. Navavidhaṃ lokuttaradhammanti ukkaṭṭhaniddesena vuttaṃ. Iti bhavoti evaṃ sampattibhavo, tattha evaṃ abhivuddhīti. Sampattibhavassa hetūti taṃtaṃsampattibhavassa tattha ca abhivuddhiyā hetu. Jātinimittassa kammabhavassa katūpacitattā jāti antopaviṭṭhā. Jarādīsūpi eseṃ nayo hetusiddhiyā phalasiddhito.

Asallīnanti na saṅkocappattaṃ. Upaṭṭhitāti kāyādisabhāvasallakkhaṇavasena upaṭṭhitā. Asammutṭhā sammosābhāvato. Asāraddhoti sārambhassa sārambhahetūnañca vikkhambhanena asāraddho. Ekaggaṃ anekaggabhāvassa dūrasamussāpitattā. Nimmalaṃ katvāti rāgādimalānaṃ apanayanena malarahitaṃ katvā. Gopāyatīti saṃkilesānatthato rakkhati. Ayanti evaṃpaṭipanno bhikkhu. Suddhamattānaṃ pariharati asuddhabhāvassa kilesassapi abhāvato.

Atikkamitvā maññasīti asakkhiṃ katvā maññasī. Tāya taṇhāya nibbattoti tammayo, taṇhāvasiko. Tassa bhāvo tammayatā, tassā tammayatāya abhāvena. Na hāyati paññādiguṇavepullappattiyā.

Ādhīpateyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Devadūtavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cūḷavaggo

1. Sammukhībhāvasuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame sammukho bhavati yena so sammukhībhāvo, purato vijjamaṇatā, tasmā sammukhībhāvā. Puññakammanti dānasaṅkhātaṃ puññakammaṃ. Dve dhammā sulabhā bāhirattā yathāsakaṃ paccayasamavāyena labbhanato. Saddhā pana dullabhā pacurajanassa anavaṭṭhitakiccattā. Tenevāha “puthujjanassā”tiādi.

Sammukhībhāvasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tiṭṭhānasuttavaṇṇanā

42. Dutiye macchariyameva malaṃ macchariyamalaṃ, cittassa malīnasabhāvāpādanato vigataṃ macchariyamalaṃ etthāti vigatamacchariyamalaṃ. Gedhābhāvena koci kiñci dentopi tattha āsattiṃ na vissajjeti, ayaṃ pana na tādisoti āha “vissaṭṭhacāgo”ti. Malīnahatthova cittavisuddhiyā abhāvato. Dhotahatthova dhotahatthena kātabbakiccasādanato. Tena vuttaṃ - “cittaṃ suddhe visujjhanti, iti vuttaṃ mahesinā”ti. Yācituṃ yutto yācakaṃ manorathapūraṇato. Yācayogo payogāsahehi yācakehi suṭṭhu yuttabhāvato. Taṃsamaṅgī eva tattha rato nāma, na cittamattenevāti āha “dānaṃ...pe... rato nāma hoti”ti.

“Uccā, bhante”ti vatvā ayaṃ maṃ uccato vadatīti cinteyyāti puna “nātiuccā tumhe”ti āha, sarīrenāti adhippāyo. Mecakavaṇṇassāti nīlobhāsassa. Pucchīti bhikkhū pucchi. Bhūmiyaṃ lekhaṃ likhanto acchīti paṭhamamā mañce nipajjitvā utṭhāya bhūmiyaṃ lekhaṃ likhanto acchi “akhīṇāsavoti maññaṇā hotū”ti. Tathā hi rājā

khīṇāsavassa nāma...pe... nivatti. Dhajapaggahitāvāti paggahitadhajāva.
Silācetiyaṭṭhānanti thūpārāmassa ca mahācetiyaṣṣa ca antare silāya
katacetiyaṭṭhānaṃ. Cetiyaṃ...pe... aṭṭhāsi sāvakaṣṣa taṃ kūṭāgāranti katvā.

Pacchābhāgenāti dhammakathikassa therassa piṭṭhipassena. Gonasoti
maṇḍalasappo. Dhammassavanantarāya bahūnaṃ saggamaggappaṭilābhantarāyo
bhaveyyāti adhippāyena “dhammassavanantarāyaṃ na karissāmī”ti cintesi. Visaṃ
vikkhambhetvāti vipassanātejena visavegaṃ vikkhambhetvā. Gāthāsahassanti
gāthāsahassavantaṃ. Paṭṭhānagāthāyāti paṭṭhāpanagāthāya, ādigāthāyāti attho.
Paṭṭhāna...pe... avasānagāthaṃ eva vavatthapesi, na dvinnaṃ antare vuttaṃ
kilantakāyattā. Sarabhāṇaṃ sāyanhadhammakathā. Paggaṇhātīti paccakkhaṃ karonti
gaṇhāti, sakkaccaṃ suṇātīti attho. Dhammakathanadivase dhammakathikānaṃ
akilamanatthaṃ saddhā upāsakā siniddhabhojanaṃ madhupānakañca denti sarassa
madhurabhāvāya sappimadhukatelādiñca bhesajjaṃ. Tenāha “ariyavaṃsaṃ
kathessāmī”tiādi. Catūhi dāṭhāhi ḍaṃsitvāti daḷhadatṭhabhāvadassanaṃ. Carissāmīti
sammānessāmi, sakkaccaṃ suṇissāmīti attho. Nimmathetvāti nimmadditvā,
apanetvāti attho.

Tiṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Atthavasasuttavaṇṇanā

43. Tatiye attho nāma phalaṃ, taṃ etassa vasoti atthavaso. Hetu, attho etassa atthīti
attho, so evāti āha “tayo atthe tiṇi kāraṇāni”ti. Dhammadesanā nāma
ukkaṭṭhaniddesena catunnaṃ ariyasaccānaṃ pakāsanāti āha “catusaccadhammaṃ
pakāseti”ti. Aṭṭhakathaṃ ñāṇena paṭisaṃvedīti pālīpadānaṃ atthaṃ vivaraṇaṇāṇena
paṭi paṭi saṃvedanasīlo “ayaṃ imassa bhāsitaṣṣa attho”ti. Etena
atthapaṭisambhidābyāpāramāha. Pālīdhammaṃ paṭisaṃvedīti pālīgatiṃ pālīṃ
padavivaraṇaṃ paṭi paṭi saṃvedanasīlo. Etena dhammapaṭisambhidābyāpāramāha.

Atthavasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kathāpavattisuttavaṇṇanā

44. Catutthe pavattinīti yāva adhippetatthanigamaṇā avicchedena pavattinī.
Paṭighātābhāvena appaṭihatā. Niyyānikā sappāṭihirakā.

Kathāpavattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paṇḍitasuttavaṇṇanā

45. Pañcame paṇḍitapaññattānīti paṇḍitehi paṭhamam paññattāni. Kathitānīti
seyyaso kathitāni. Mahāpurisehīti buddhabodhisattehi. Karuṇāti karuṇācetovimutti
vuttā. Pubbabhāgoti tassa upacāro. Damoti indriyaṣaṃvaro “manacchaṭṭhānaṃ
indriyānaṃ damana”nti katvā. Attadamananti cittadamaṇaṃ. Puṇṇovāde
“sakkhissasi kho, tvaṃ puṇṇa, iminā damūpasamenā”ti āgatattā damoti vuttā
khantipi. Āḷavake āḷavakasutte “saccā damā cāgā”ti evaṃ vuttā paññāpi imasmiṃ
sutte “damo”ti vattum vaṭṭati. Rakkhanaṃ gopanaṃ paṭijaggaṇanti mātāpitūnaṃ
manussāmanussakatūpaddavato rakkhanaṃ, byādhiādianatthato gopanaṃ,
ghāsacchādanādīhi veyyāvaccakaraṇena paṭijaggaṇaṃ. Santo nāma
sabbakilesadarathapariḷāhūpasamena upasantakāyavacīsamācāratāya ca.
Uttamaṭṭhena santānanti mattheyyatādīhi seṭṭhaṭṭhena santānaṃ.

Idha imesaṃyeva tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ karaṇenāti imasmiṃ sutte āgatānaṃ tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ karaṇena nibbattanena. Etāni...pe... kāraṇānīti mātupaṭṭhānaṃ pitupaṭṭhānanti etāni dve uttamapurisānaṃ kāraṇāni. Uttamakiccakaraṇena hi mātāpituupaṭṭhākā “uttamapurisā”ti vuttā. Tenāha “mātāpitu...pe... vutto”ti. Anupaddavabhāvena khemaṃ.

Paṇḍitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sīlavantasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe lokiya lokuttaramissakanti ettha “manussā puññaṃ pasavanti”ti avisesena vuttattā bhāvanāmayassapi puññaṃ saṅgaṇhanato lokuttarassapi sambhavo daṭṭhabbo.

Sīlavantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Saṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā

47. Sattame samecca sambhūya paccayehi kataṃ saṅkhataṃ. Nimittānīti sañjānanaṃ nimittāni. Hetupaccayasamavāye uppajjanaṃ uppādo, attalābho. Vayoti bhaṅgo. Ṭhitassāti uppādakkhaṇato uddhaṃ ṭhitikkhaṇapattassa. Sā panassa avatthā uppādāvatthāya bhinnāti katvā aññathattaṃ jarāti ca vuttā. Yasmā dhammo uppajjamāno eva bhijjati, tathā sati uppādabhaṅgā samānakkhaṇā siyuṃ, na ca taṃ yujjati, tasmā uppādāvatthāya bhinnā bhaṅgābhimukhāvatthā jarāti veditabbā. Ye pana “saṅkhārānaṃ ṭhiti natthī”ti vadanti, tesaṃ taṃ micchā. Yathā hi tasseva dhammassa uppādāvatthāya bhinnā bhaṅgāvatthā icchitā, aññathā “aññaṃ uppajjati, aññaṃ nirujjhati”ti āpajjati, evaṃ uppajjamānassa bhaṅgābhimukhā dhammā icchitabbā. Sā ca ṭhitikkhaṇo. Na hi uppajjamāno bhijjatīti sakkā viññātunti.

Saṅkhatanti tebhūmakā dhammā paccayasamuppānattā. Yadi evaṃ maggaphaladhammā kathanti āha “maggaphalāni panā”tiādi. Lakkhaṇakathā hi yāvadeva sammasanattā. Uppādakkhaṇe uppādo, na ṭhānabhaṅgakkhaṇesu. Kasmā? Uppādauppādakkhaṇānaṃ aññamaññaṃ paricchinnaṃ. Yathā hi uppādasaṅkhātena vikārena uppādakkhaṇo paricchinno, evaṃ uppādakkhaṇenapi uppādo paricchinno. Sesadvayepi eseṃ nayo. Dhammappavattimattatāyapi kālassa lokasamaññāvaseneva vuttaṃ. Lakkhaṇaṃ na saṅkhataṃ, saṅkhataṃ na lakkhaṇanti nesaṃ bhedaḍḍhaṇaṃ. Avatthāvato hi avatthā bhinnāvāti. Paricchinnaṃ ettha uppādavayehi tāva saṅkhataṃ paricchinnaṃ hotu, jarāya pana taṃ kathaṃ paricchinnaṃ vuccati? Na vuccati paricchedo pubbantāparantamattena, atha kho sabhāvabhedenāti nāyaṃ doso. Saṅkhataṃ dhammajātaṃ paricchinnaṃ tabbantaṃ dhammajātaṃ saṅkhatanti paññāyati evaṃ tesaṃ abhāvena nibbānametanti lakkhitabbato sañjānitabbato. Idāni “yathā hī”tiādinā yathāvuttamattaṃ upamāhi vibhāveti.

Saṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Asaṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame asaṅkhatassāti vuttanayena na saṅkhatassa. Tenāha “paccayehī”tiādi. Yathā uppādādīnaṃ bhāvena saṅkhatadhammajātaṃ saṅkhatanti paññāyati, evaṃ tesaṃ abhāvena nibbānaṃ asaṅkhatanti paññāyati.

9. Pabbatarājasuttavaṇṇanā

49. Navame idha sāla-saddo rukkhasāmaññaṇāpariyāyo, na rukkhavisesapariyāyoti āha “mahāsālāti mahārukkha”ti. Kulajeṭṭhakanti tasmim kule jeṭṭhabhūtaṃ sāmibhūtaṃ. Silāmayo na paṃsumayo missako ca. Gāmaṃ gāmūpacāraṇca ṭhapetvā sabbaṃ araṇṇanti āha “araṇṇasminti agāmakatṭhāne”ti. Mahanto pabbato seloti yojanā.

Pabbatarājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ātappakaraṇīyasuttavaṇṇanā

50. Dasame sarīrasambhavānanti sarīre sambhūtānaṃ. Dukkānanti anīṭṭhānaṃ. Bahalānanti nirantarappavattiyā aviraḷānaṃ. Tāpanavasenaṭi dukkhāpanavasena. Tibbānanti kurūrānaṃ. Tāsaṃ yathāvuttānaṃ adhivāsānāya pahātabbadukkhavedanānaṃ pajahanaṃ nāma khamanamevāti āha “khamanatthāyā”ti. Āṇāpetvāti “ātappaṃ karaṇīya”nti buddhānaṃ vidhāya. Lokiyalokuttaramissakā kathitā sasambhārānaṃ maggadhammānaṃ kathitattā.

Ātappakaraṇīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Mahācorasuttavaṇṇanā

51. Ekādasame mahābalavacoro mahācoroti āha “mahanto balavacoro”ti. Balavacoroti ca mahāthāmatāya mahāparivāratāya mahācoriyakammasamatthatāya ca veditabbo. Mahataṃ gāmanigamānaṃ viluppanaṃ mahāvilopo. Taṃ taṃ kāraṇaṃ pakkhipitvāti taṃ taṃ akaraṇameva kāraṇaṃ katvā tappaṭibaddhāya kathāya pakkhipitvā. Atthaṃ kathayissantīti tassa tassa atthaṇca kathayissantīti. Harantāti apanentā pariharantā. Dasavatthukāyāti “sassato loko”ti ādidasavatthusannissitāya. Antaṃ gahetvā ṭhitadiṭṭhiyāti tameva sassatādiantaṃ gahetvā avissajjetvā ṭhitadiṭṭhiyā.

Mahācorasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cūḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitam.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries. 03. Subcommentary on the Book of the Threes. 1. The First Fifty Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org